

SOYKIRIM VE TEHCİR: SEÇİLMİŞ MAKALELER

1937 Yılında Yapılan Tunceli Tenkil Harekatına Dair bakanlar Kurulu Kararı

Gayet Gizlidir

KARAR

4 Mayıs 1937

Başvekalet Kararlar Müdürlüğü

Sayı:

Son günlerde Tunceli'de vukua gelen hadiselere dair raporlar 4.5.1937 tarihinde Atatürk'ün ve Mareşal'ın huzurları ile tetkik ve mütalaa edilerek aşağıdaki sonuca varılmıştır:

- 1.Toplanan kuvvetlerle Nazımiye,Keçizeken(Aşağı Bor),Sin,Karaoğlan hattına kadar,şedit ve müessir bir taarruz hareketi ile varılacaktır.
- 2.Bu defa isyan etmiş mntıkadaki halk toplanıp başka yere nakil olunacaktır.Ve bu toplama ameliyesi de köylere baskın edilerek hem silah toplanacak,hem bu suretle elde edilenler nakledilecektir.Şimdilik(2000)kişinin nakli tertibatı hükümetçe ele alınmıştır.

Mülhaza:

Sadece taarruz hareketiyle ilerlemekle iktifa ettikçe isyan ocakları daimi olarak yerinde bırakılmış olur.Bunun içindirki,silah kullanmış olanları ve kullananları yerinde ve sonuna kadar zarar vermeyecek hale getirmek,köyleri kamilen tahrip etmek ve aileleri uzaklaştırmak lüzumlu görülmüştür.

Not:Malatya'dan ve Ankara'dan gönderilen kuvvetlerin cepheye vasil olmaları ve cephedeki kuvvetlerin ufak tefek talimleri ve istirahatları ve bundan başka Diyarbakır'dan gelecek taburun tavzifi,bütün bunlar düşünülerek bir hafta sonra yani 12 mayısta ileri harekete başlanabileceği anlaşılmaktadır.

Not:Paraya acımaksızın içlerinden çok adam kazanıp kullanmaya çalışmak lazımdır.
Aslı gibidir"

Kaynak:

Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar.

Reşat Hallı

Genel Kurmay Yayını.

Dersim Soykırımına Dair Belgeler Üzerine

(Seyfi Cengiz, 27 Mayıs 2005, Dersim Forum)

Dersim Soykırımını konusunda belge sıkıntısı çekmediğimiz söylenebilir.

"Dersim Raporları"nın hemen tümü birer belgedir.

Jandarma Umum Kumandanlığı'nın "Dersim" başlıklı kitabı bir belgedir.

"Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)" kitabı bir belgedir.

"Tunceli Kanunu"nun kendisi başlı başına bir belgedir.

Mustafa Kemal ve Fevzi Çakmak'ın 4 Mayıs 1937 tarihli taarruz emri (soykım buyruğu) bir belgedir.

4 Mayıs emrini takiben ve daha sonraları uçaklarla dağıtılan hükümet ve Dördüncü Genel Müfettişlik bildirimleri birer belgedir.

Yaşanan vahşetin canlı tanıkları ise en önemli kaynağımızdır. Yani görgü tanıklarının anlatımları birer belgedir.

Tan, Kurun, Ulus, Altan, Vatan, Son Telgraf ve Cumhuriyet gazetelerinin 1937 ve 1938 yıllarına ait nüshalarında yer alan yazı, haber ve fotoğraflar içinde belge niteliği taşıyan bir hayli materyal mevcuttur.

Şu anda Dersim Site'nin panosunda asılı bulunan fotoğraf bir belgedir. Hese Gewe 24 Temmuz 1938'de esir edildiğine göre, bu fotoğraf da aynı tarihe ait olmalıdır. Bu fotoğrafın arkasındaki "938 Tunceli harekatinde alayımızın imha ettiği aşiretlerin sonucusu olan (demenan) aşiret reisleri ve avanesi sığındıkları mağaradan çıkarıldıktan sonra" şeklindeki satırlar bir belgedir. Burada Dersim'in aşiret aşiret "imha" edildiğinin, en azından amacın bu olduğunun itirafı vardır. Forum katılımcılarından ricam, bu satırların altındaki imzanın kime ait olduğunu ve bu adamın fotoğraftaki hangi şahıs olduğunu tesbit etmemize yardımcı olmalarıdır.

Görüleceği gibi belge konusunda sıkıntımız olduğu söylenemez.

Ama bu henüz ulaşılmamış belgelere ulaşma isteğimizi kırmamalı, aksine soykırım gerçeğini tüm boyutlarıyla sergileyebilmek ve uluslararası toplumu olabildiğince ikna edici olabilmek için bizleri daha da bilemelidir.

Herkese açılmayan Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Arşivleri (ATASE) ile Başbakanlık Arşivi ve diğerlerinde daha bir yığın başka belgenin olması çok büyük bir ihtimaldir. Örneğin "Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim" (Yaba yay., 2000) başlıklı kitabın yazarı Suat Akgül, bu kitabında belge niteliğinde herhangi bir bilgi vermemiş olsa da, kendi kaynakçasından anlaşıldığı kadarıyla adını verdiği ilk iki arşivi taramıştır.

Kısacası, gizli kalan ne varsa açığa çıkarılmalıdır. Henüz ulaşılmamış ne varsa ulaşılmalıdır.

Bu da ancak başta biz Dersimliler olmak üzere, bu konuda bize destek verebilecek dostlarımızın çabalarıyla mümkün olacaktır.

Dersim Soykırımının Baş Mimarı Mustafa Kemal'dir

(Seyfi Cengiz, Dersim Forum, 30 Mayıs 2005)

Alevi aydınları arasında Mustafa Kemal'in Dersim soykırımında bir suçu olmadığı, olan bitenin onun hasta olduğu bir dönemde ve onun bilgisi dışında cereyan ettiği düşüncesi hayli yaygın görünüyor.

Bu düşüncenin gerçeklikle bir alakası yoktur.

Mustafa Kemal daha Birinci Savaş yıllarında bir İttihatçı olarak Dersim Meselesi'ne bulaşmış biridir.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi'ndeki bilgilere göre, 8 Mart 1916 Dersim direnişini bastırmakla o sırada 16. Kolordu Komutanı olan "Mustafa Kemal Paşa" görevlendirilmiş, Ruslar'ın hareket sahasının daraltılması ve Dersim direnişinin bastırılmasında onun aldığı ya da önerdiği tedbirler etkili olmuştur (ATASE,

Klasör 147, Dosya 664, Fh. 80'den nakleden Suat Akgül, Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim, s. 38).

Palu ve Elazığ'a doğru ilerlemekte olan direnişçiler Diyarbakır ve Elazığ'dan gönderilen birliklerle Peri Suyu kuzeyine çekilmek zorunda bırakıldıktan hemen sonra ise Mustafa Kemal kendi görevini Yarbay Galatalı Şevket'e bırakmış ve Haziran 1916'da direniş Galatalı Şevket tarafından bastırılmıştır.

Bu Dersim direnişi bastırıldıktan kısa bir süre sonra Ruslar Erzincan'ı işgal eder. Bu ortamda Dersim kendi özgürlüğü için yeniden harekete geçer. Koçgirili Alişer, Mustafa Vefa ve Haydar'ın da aralarında bulunduğu Dersimli liderler, Dersim ve Kürdistan adına Ruslar ve Ermenilerle görüşerek bir anlaşma yaparlar. 1916 Temmuz'unda Ovacık'ta Ruslar'ın ve Ermeniler'in tanımaya hazırlandıkları bir Dersim hükümeti kurulur. İşte tam bu sırada İttihatçılar bir kez daha Dersim'de oluşan bu çekirdek yönetimi ortadan kaldırmak üzere o sırada İkinci Ordu Komutan Vekili olan Mustafa Kemal'e görev verirler (Bk. ATASE Arşivi, Kl. 2950, Ds. 71, Fh. 1, 79, 80 ve 81'den aktaran S. Akgül, a.g.e, s. 41).

Ruslar'ın geri çekilişini takiben Dersim yönetimi Türk ordusu tarafından yıkılır (1918). Mustafa Kemal ve Dersimliler çok geçmeden tekrar karşı karşıya gelirler. Bizzat Osmanlı hükümeti tarafından Samsun'a yollanan Mustafa Kemal ve beraberindekilerin Ermeni, Dersim ve Kürt özgürlük hareketini engellemek amacıyla Erzurum ve Sivas kongrelerini organize ettikleri aşamada, yaklaşık bu aynı sıralarda, Dersim'de Kemalistler'in otoritesini tanımayan dönemin tek gerçek kurtuluş hareketi şekillenir. Celal Bayar'ın deyişleyle Dersimliler Koçkiri hareketini başlatır. Bu hareket de bilindiği gibi Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından kırımla bastırılmıştır.

1934'te İskan Kanunu çıktı.

1935 sonlarında TBMM'de Dersim Sorunu'nu gündeme getiren ve hemen sonra da Tunceli Kanunları'nı çıkartıp ordularına Dersim'i hedef gösteren yine Mustafa Kemal'dir. 4 Mayıs 37 tarihli taarruz emrini (soykırım buyruğu) veren de odur. Bu tarihten kısa bir süre sonra, 8 -13 Haziran 37 tarihleri arasında bölgeye gelerek valiler ve askeri yetkililerle görüşmeler yapmış, gelişmeleri yakından takip etmiştir. Seyit Rıza esir edildikten sonra Dersim kasabı Alpdoğan'a ilk kutlama mesajı ondan gelmiştir. 15 Kasım 37'de Seyit Rıza idam edildiğinde Elazığ garında infazların bitmesini beklemektedir. 38'de hasta yatağında bile kendisinin Dersim'in ortadan kaldırılması yönündeki emrinin hayata ne ölçüde geçirilmediğini merakla izlemektedir.

Tüm bu gerçeklere rağmen M. Kemal'i ve TC devletini aklama çabaları nafiledir.

Alevi aydınları, Alevi dergileri, dernekleri ve diğer kurumları İttihatçı-Kemalist geleneksel Bektaşî tavrını artık bırakmak, açık ve net bir Dersim politikası benimsemek durumundadırlar.

Dersim 38 Girişimi bir fırsattır.

Alevi hareketi bu girişime açık destek vererek Dersim ve Kızılbaş sorunundaki samimiyetini kanıtlamalıdır.

Fotoğraflarla Soykırım

(Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 7 Aralık 2005)

Tıpkı görgü tanıklarının anlatımları gibi, fotoğrafın da belgesel bir yanı vardır.

Soykırım dosyasının "Belgeler" bölümüne "Fotoğraflarla Soykırım" başlıklı bir kısım mutlaka konmalıdır.

Her fotoğrafın başında bir bilgilendirme notu olmalıdır.

Bu fotoğraf kareleri görenlere doğrudan bir fikir verecektir.

Temin edilen fotoğraflar bir "Dersim 38 Albümü"ne dönüştürülmeli, gerekirse harita ve krokilerle desteklenmelidir.

Türkülerle Tarih (Ağıtlarda Soykırım)

(Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 7 Aralık 2005)

Tarihimizin belirli kesitleri ünlü ozanlarımızca türkülere, ağıtlara tercüme edilmiştir.

Dersim direnmeleri çağının (1839-1938) üç büyük ozanı, Alişer, Sey Qaji ve Weliye Uşe İmami'dirler.

Alişer'in deyişleri henüz derlenmiş değildir.

Laç katliamı üzerine yapılan ağıtın Wele Uşe İmami'ye ait olduğu söylenir.

Sevdin ağıtının altında Sey Qaji'nin (ölm. 1936) imzası vardır. Bu ağıt 1916'da yaşamını yitiren Sa Heyder üzerine yapılmıştır.

Türkülerimizin önemlice bir bölümü ağıt türündendir.

Burada Dersim direnişi ve soykırımla ilişkili birkaç örnek vermekle yetineceğim.

Ağaçdaki mısralar Türk istihbaratının tertiplemediği bir suikaste öldürülen Seyit Rıza'nın oğlu Bıra İbrahim üzerine yapılan bir Dersim ağıtından alınmadır:

Ax Babo Babo

Kamo merdena tore sabo

Mı va yane Bavaye mı sono Hozate vesaye

Mare ceno pilina na Kırmanci

Şu mısralar ise yine bir siyasi cinayete kurban giden 1937 direnişinin önderlerinden

Bahtiyarlı Sahan üzerinedir (ölm. 28 Ağustos 1937):

Ule biye biye

Lemine biye

Sahan Ağae mı ke merdo nemerdo (şiyone neşiyone)

Şikiyo tılsıme Kırmanciye

1938 yılında Ali Boğazi'nde cereyan eden çarpışmalarla ilişkili bir Dersim deyişinde ise şöyle denir:

Torne Merwani koto zıde ma

Hawt bedelo fetelino az ve aze ma dıma

Ma ve Mervan'ra jüvini kerdo Ali Boğaji

Bıraene perode ma perodime

Hefe huye hawt bedeli bıjerime

Çukur ağıtından bir parça:

Celal Bayar amo

Esmu mare meymano

Non sola ma neweno

Made xayın niadano
Vano zere mı terseno
Zalım az mara neverdano
Kerdime top berdime vere Kerte Mazgerdi
Ardi verva ma axır makiney qurmis kerdi

1938, Dersim'in Kerbelası'dır.

38'in ağıtlara konu olan en ünlü olayı ise Laç Deresi katliamıdır.

Laç Vadisi'ndeki çarpışmaların en şiddetlisi 19-24 Temmuz günleri arasında yer aldı.

Dersim'in en namlı silahşörleri Laç'ta birlikte dövüştü ve yarım asırdan çoktur dilden dile dolaşan bir destan yarattılar.

Bu destan 1938'de tüm Dersim'i temsilen öne çıkan, yalnız kalsalar da sonuna kadar ve yiğitçe direnen Demenanlı savaşçıların eseridir.

De halo halo

Hale ma yamano

Ordiye Tırki gurlax amo

Dorme ma qapano

Pırode bıra pırode

Na qewxa aşiro niya

Mereve Dersimi (Kırmancıye) u zalımona Tırkano

Üç dört koldan kuşatılan Laç vadisi inatla direnir. Halk, direnişçilerin tüfeklerinin arkasında yiğitçe düştüklerini anlatır ve bundan onur duyar.

Sayın İsmail Kılıç'ın aktardığı şu söz Laç savaşçılarından birine aittir:

“Mordem roze beno, roze mireno. Merdene çıka, perodayise ma wesvo!”

Yararlanılacak bir kaynak: Kurdistan in the Shadow of History (Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 12 Aralık 2005)

Kurdistan in the Shadow of History

by Susan Meiselas

1991

Bu kaynak şu anda elimde yok. Ama aldığım kısa notlara göre burada soykırım dosyası için yararlanacağımız birkaç şey mevcuttur.

Örneğin 1938'de Dördüncü Genel Müfettiş Abdullah Alpdoğan tarafından Dersim'de dağıtılan bildirinin hazır İngilizce çevirisi bu kitapta vardır.

Bu bildiri Reşat Hallı'nın "Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar, 1924-1938" başlıklı kitabından alınıp çevrilmiştir (Bk. a.g.y., s. 146, "Leaflet Distributed by the Fourth Inspector General During the Second Tunceli Pasification Operation").

Adını verdiğim İngilizce kaynakta görgü tanıklarıyla yapılmış bazı röportajlar, bazı resimler, Aışer ve eşi Zarife'nin fotoğrafları, ayrıca Hormek aşiret reisi Karerli Mehmet Efendi ve Bertal Yurtsever'in fotoğrafları ve başlarına gelenlere de yer verilmektedir (Bk. a.g.y, s. 146-147)

Bu kitabın temin edilmesinde yarar vardır.

38 Dersim Direnişçilerinden Faşist Türk Ordusuna Etik Dersi

(Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 16 Aralık 2005)

Görgü tanıkları Türk subayı Ragıp Gümüşpala'nın Laç'ta esir düştüğünü hep anlatırlardı. Geçenlerde Sayın Cemal Taş'ın "Heliyê Koê Dersimi: Silo Phıt" (Dersim Dağı'nın Kartalı Silo Phıt) başlıklı yazısını görmüştüm.

Bazı eksiklerine rağmen güzel bir yazıydı.

Bu yazıda Gümüşpala olayı da işleniyordu. Ama Gümüşpala hakkında fazla bir bilgi verilmiyordu.

Gümüşpala kimdir?

Gümüşpala 1897 Edirne doğumludur. 1916'da Birinci Savaş'a katılır. 1917'de Astteğmen'dir. 1918'de yaralanır ve İngilizlere esir düşer. 1920 sonlarına kadar esir kalır. 1934'te Harp Akademisi'ni bitirip "Kurmaya" olur. 1948'de Tuğ, 1951'de Tüm, 1955'te Kor, 1959'da Or-generalliğe yükselir. 1960'ta Üçüncü Ordu Komutanlığı'na atanır. 27 Mayıs darbesi bu görevi sırasında cereyan eder. Gümüşpala 27 Mayıs'a katılır. Dahası 6 Haziran 1960'ta Genelkurmay Başkanı yapılır. Ama bir süre sonra yönetime elkoymuş bulunan Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından tasfiye edilen diğer subaylarlar birlikte emekliye sevk edilir. Bu tarihten sonra siyasete atılır. 11 Şubat 1961'de kurulan Adalet Partisi'nin kurucularındandır. AP'nin ilk Genel Başkanı da odur. 15 Ekim 1961 seçimlerinde İzmir'den Milletvekili seçilir. 1964'te kalp krizinden ölür. Süleyman Demirel'in AP'nin Genel Başkanlığı'na getirilişi onun ölümünden sonradır.

Bu kısa hatırlatmanın amacı Alay veya Tugay komutanı olarak Dersim soykırımına katılıp Laç'ta esir düşen Ragıp Gümüşpala'nın sonraları Türk ordusunda ve siyasetinde önplana çıkan bir figür olduğuna dikkat çekmekti. Kariyerinde Genelkurmay Başkanlığı, parti başkanlığı ve milletvekilliği vardır. Partisi iktidar ortağı olduğu halde kendisi kabine dışında kalmayı tercih etmeseydi bu kariyerine bir de bakanlık ilave ederdi.

Dersim mukavemeti ünlü Laç Vadisi'nde bir başka biçime bürünmüştü. Laç Türküsü bu mukavemetin büyüklüğünü müthiş bir teşbih gücüyle "Asmên ra roz vîneto" diyerek ifade eder. Onu Türkçe'ye çevirmek mümkün değildir. Bu mukavemet sırasında ki, Gümüşpala Laç vadisinin derinliklerinde Dersim direnişçilerine esir düşer. Onun önemli biri olduğu omuzundaki yıldızlardan tespit edilir. Yaralıdır. Ama henüz yaşamaktadır. Onu Dersim'in ünlü direnişçilerinden Silo Phıt bulur. Sırtlayıp sığınağa götürür. İlk müdahaleyi kendisi yapar. Yedirip içirir. Daha sonra zamanın en ünlü Dersim tabibini getirtip tedavi ettirir. Haftalar, hatta aylar geçer. Gümüşpala iyileşir. Bunun üzerine barbar Türk devletinin "haydut" diye hitap ettiği Silo Phıt ve arkadaşları Gümüşpala'yı ateş hattına götürüp hiç bir karşılık talep etmeden Türk ordusuna teslim ederler. Onu öldü bilen, cenaze merasimini bile yaptırmış olan Türk askeri başlangıçta olan bitene inanmazsa da, çok geçmeden kendine gelir. Serbest bırakılan Gümüşpala'nın ta kendisidir.

Tarihin ender tanıklık ettiği feci bir soykırımın orta yerinde cereyan eden bu hadise, Dersim mukavemetinin TSK'ya verdiği bir etik dersi olarak tarih kitaplarında yerini alacaktır. Bundan hiçbir ders çıkarmayan, üstelik onu büyük bir sır gibi saklayan Türk devleti ise, bundan böyle hiç bir anlayış bekleyemez.

Dersim'de kan dökmüştür, hesap verecektir.

Kahrolsun Kemalizm
Yaşasın Dersim Mukavemeti

Dersim Katliamı Bir Soykırımdır

(Seyfi Cengiz, 29 Aralık 2005, Dersim 38 Forum)

9 Aralık 1948 tarihli "Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi"nin 2'inci maddesinde soykırım (jenosid) aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

"Ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu tamamen veya kısmen imha niyeti taşıyan aşağıdaki türden eylemlerden herhangi biri, bu sözleşmede soykırım anlamına gelmektedir:

- (a) grubun mensuplarını öldürmek;
- (b) grubun mensuplarına bedensel veya zihinsel/ruhsal zarar vermek;
- (c) grubu fiziksel bakımdan tamamen veya kısmen ortadan kaldırmak için yaşam koşullarını bilinçli/kasıtlı şekilde hasara uğratmak;
- (d) grup içinde doğumları/doğurganlığı önleyecek tedbirler dayatmak;
- (e) grubun çocuklarını zor yoluyla başka bir gruba transfer etmek".

1937 ve 38 yıllarında Dersim'de yaşananların Birleşmiş Milletler'in yukarıda çevirisini verdiğim soykırım tanımına uyduğu kuşkusuzdur.

Kısacası, Dersim katliamı bir soykırımdır.

Milli kurtuluşçulukla hiçbir alakaları bulunmayan Kemalistler, daha Koçgiri direnişi yıllarında Dersim'i işgal, ilhak ve sömürgeleştirme kararı almış, özellikle Şeyh Sait direnişi sonrasında bunu bir programa bağlamıştır. Musul ve Hatay gibi sorunların doğurduğu güçlükler ve daha elverişli fırsatların kollanması nedeniyle kesintiye uğrayan bu program, 1930'ların başlarında daha fazla ertelenemeyecek bir karar olarak görülmüştür. Bu programın ne pahasına olursa olsun gerçekleştirilmek istendiği, bu amaca ulaşmak için teorik planda gerekirse Dersim'in tamamen boşaltılması ve/veya yerinde imhası gibi en uç seçeneklerin bile hesaba katıldığı verilerle sabittir. Nitekim 1937-38'deki uygulama eşine ender rastlanan bir soykırıma dönüşmüştür.

1937-38, siyasi bir karardır. Dersim'de yüzyıllardır süregelen farklı, başka deyişle olağandışı sayılabilecek bir durum yokken kararlaştırılıp hayata geçirilmiştir.

Bu tarihten önce Dersim'de "isyan" olarak tanımlanabilecek bir hareket yoktur. Resmi kaynakların bir bölümü dahi bu gerçeği inkar etmez veya edemez.

Sözelimi CHP'nin ve hükümetin resmi organı konumundaki "Ulus" gazetesinin başyazarı Falih Rıfki Atay, "Tunceli Kanunu" Meclis'ten geçtikten bir gün sonra bu kanunun sebebi konusunda şöyle yazmaktadır:

"İmparatorluk isyan bekler ve kan dökerdi. Biz isyan ve kan ananesini ve şartlarını ortadan kaldıracacağız. Dün kamutayda alınan tedbirlerin maksadı ve ruhu bundan ibarettir" (Bk. F. Rıfki Atay, "Tunceli", Ulus gazetesi, 26 İlkanun 1935. Ayrıca bk. Ayın Tarihi, sayı 25,1935. Akt. İsmail Beşikçi, Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi, Weşanen Revşen, Nisan 1991, s.57).

Kan dökmek için isyan beklemek gerekmediğini söyleyen F. Rıfki Atay, "Tunceli Kanunu" nun sebebi,

"Ne bir isyan ne de buna benzer anormal bir haldir....Müzmin bir hastalığı kökünden gidermektir",

diyerek açık açık konuşur (Bk. a.g.y., akt. Beşikçi, s. 56).

O'nun "müzmin bir hastalık" derken kastettiği Beşikçi'nin sandığı gibi "Kürt Sorunu" değil, Çaldıran'dan beri beş asırdır süregelen "Dersim Meselesi" idi. 1930'lu yıllarda da Türkiye'nin en büyük sorunu Dersim'di. Bu "mesele" sadece bugünkü Tunceli ile sınırlı da değildi. Soykırımın sürdüğü sıralarda, "Dersim'de medeni adam yavrusu büyümez", yani Dersim medenileşemez diyerek "İslahat" yerine Dersim'i boşaltma çağrısı yapan ırkçı yazar Y. Mazhar Eren'in deyişiyle, "Dersim; tesirleri Sivas-Malatya-Bayburt üçgenine saçılan bir yangın"dı. Tam da bu nedenledir ki Tunceli Kanunu'nun ve Dördüncü Genel Valiliğin geçerlilik alanı yaklaşık bu coğrafya ile, yani Dersim sorununun sınırları ile örtüşüyordu.

Tüm tedbirlerin amacı "Dersim meselesi"ni zor kullanarak çözmek, Dersim'e hakim olmaktı. Örneğin Genel Müfettiş Abidin Özmen, 1947 yılında, genel valilik sisteminin kuruluş nedenini 1925 ayaklanmasının etkisini ve yayılmasını önlemek olarak açıklar. Sıkıyönetimin artık yetersiz hale geldiğini, kalkışmaların genelleşme olasılığına karşı daha sıkı bir olağandışı rejim olarak genel müfettişliklerin düşünüldüğünü kaydederek (Akt. Beşikçi, a.g.e).

Reşat Hallı, "Tunceli Kanunu uygulanmasında Dersim'e hakim olmak esas dikkate alındı", bunun içindir ki, "Kahmut, Sin, Karaoğlan, Amutka, Danzik, Haydaran gibi bucak merkezlerinde karakol tesisi ve binalarının inşasına başlandı" diyor, hemen sonra da "Buna karşı şiddetli tepkiler geldi" diyerek Dersim mukavemetinin nedenini açıkça itiraf ediyor (Bk. Reşat Hallı, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar, s. 377).

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Kasım 1931 tarihli raporu, aslında bir soykırım ve tehcir kararıdır. Bu tarihte Elazığ'a gelen Şükrü Kaya, burada Birinci Umumi Müfettiş İbrahim Tali Öngören, Elazığ valisi, Kazım, Kenan ve Osman paşalar, ve diğer valiler ve kumandanlarla ikili ve toplu görüşmeler yapar. Onlarla birlikte Mazgirt, Pertek, Çemişgezek ve Hozat'a gider. Bu sırada Dersim konusu etraflıca görüşülür.

Varılan sonuç şudur:

"Dersim'in ıslahı acil ve kesindir. Ertelenmesinde devletçe zarar vardır", "Dersim Sorunu'nun bitirilmesi" acil ve şarttır.

Bunun için bir askeri hareketin zorunlu olduğu görüşünden hareketle, yapılacak askeri hareketin bütün boyutları ve aşamaları ayrıntılarına varana dek konuşulur. Dersim'in sonuçsuz kalan önceki tüm tedip ve tenkil hareketlerinden farklı olarak bu kez kesin şekilde Türk yönetimine sokulması için yapılması gerekenler tartışılır. Askeri hareketin ne zaman başlayacağı dahi daha bu tarihte, yani Kasım 1931'deki bu görüşmelerde karara bağlanır.

"Bu harekate 1932 senesinin uygun mevsiminde başlanması" kararlaştırılır. Raporun bir diğer yerinde "Harekate Haziran'da acele başlanmalıdır" denilmektedir (yani 1932 yılının Haziran ayında).

1937-38 Dersim soykırımının en ince ayrıntılarına varana kadar tartışılıp planlandığı ve bu plana göre derhal hazırlıklara girişildiği tarihtir bu. Hazırlıkları 1931 sonunda başlatılan bu askeri hareketin son safhası olan soykırım ve tehcir periyodu İkinci Savaş ortamına denk getirilmiştir.

Özetle, Şükrü Kaya'nın sözünü ettiğim raporu yukarıda değindiğim kişi ve makamlarla yapılan görüşme ve tartışmaların ardından alınan kararlardır. Bu kararlar rapor haline getirilip öneri veya teklif olarak Başbakanlığa sunulmuştur. Aynı raporun ekinde sürgün

edilecek Dersim önderlerinin bir listesi de "Lahika" başlığı altında verilmiştir. Şükrü Kaya Raporu'nda bu "Lahika"ya şöyle referans verilmektedir:

"Kimlerin nerelere ve ne şekilde sürgün edileceği ayrı olarak ve ek halinde raporun sonuna eklenmiştir"

(Bk. Jandarma Umum Kumandanlığının "Dersim" adlı yayını, Şükrü Kaya Raporu).

Çok önemli olan bu rapor bir soykırım ve tehcir kararı veya teklifi olarak tanımlanabilir. 1936'daki Meclis açış konuşmasında Türkiye'nin Mussolini'si ve Hitler'i "Milli Şef" Mustafa Kemal şöyle diyordu:

"Dahili işlerimizde en mühim bir safha varsa o da Dersim meselesidir. Dahilde bulunan işbu yarayı, bu korkunç çibanı, ortadan temizleyip koparmak ve kökünden kesmek işi her ne pahasına olursa olsun yapılmalı ve bu hususta en acil kararların alınması için, hükümete tam ve geniş yetkiler verilmelidir".

"Milli Şef" in Dersim'i hedef gösteren bu sözleri 4 Mayıs 1937'de gizli bir Bakanlar Kurulu kararı ile bir taarruz emrine dönüştü.

CHP Genel Başkan Vekili ve Başbakan İsmet İnönü'nün 14 Haziran 1937 tarihli Meclis konuşması da bir belge niteliği taşımaktadır. İnönü, bu konuşmasında şöyle der:

"Hükümet Tunceli'nde iki seneden beri ıslahat programı uyguluyor. Bu program mıntıkayı medenileştirmek için...(dir)..."

Bunu...bazı reisler iyi karşılamadılar. Islahat programına muhalefet ve mukavemet etmek istediler. Bu bizi, tarihini tam söylemiyorum, Mart nihayeti Nisan bidayetinde hususi askeri tedbirler almayı icab ettirdi...Tunceli'nde ıslahat programı... devam etmektedir. Yol yapıyoruz, mektep yapıyoruz, karakol yapıyoruz..."

("Aydın Tarihi"nin Temmuz 1937 tarihli 43'üncü sayısından akt. Beşikçi, a.g.e, s. 98).

İsmet İnönü'nün bu sözleri de Dersim soykırımının çok önceden kararlaştırılıp bir programa bağlanmış bilinçli bir girişim olduğuna işaret ederler.

Burada bizzat devrin Başbakanı tarafından Dersim "muhalefet ve mukavemeti"nin nedeni de bir biçimde ifşa edilmektedir: Soykırım girişimine, onun hukuki kılıfı olan Tunceli Kanunu'na karşı "muhalefet ve mukavemet".

CHP Genel Başkan Vekili ve Başbakan Celal Bayar'ın 29 Haziran 1938 tarihli meclis konuşması da benzer ifşaatlar içerir.

Türkiye'nin en önemli iç meselesinin "Dersim meselesi" olduğuna işaret eden eski İttihatçı Bayar, konuşmasını şöyle sürdürür:

"Dersim'de bir ıslahat programımız vardır. Bu program yürümektedir. Yol,köprü, karakol ve mektep inşaatları suretiyle. Geçen sene askeri hareket yapıldı... Bu sene içinde bu programa göre askeri hareketin yürütülmesi lazımdır...Dersim için tatbik etmekte olduğumuz programın icabı olarak bu meseleyi sureti katiyede halletmek ve Dersim denilen işi sureti katiyede tasfiye etmek için alacağımız bir tedbir daha vardır. Yakında ordumuz Dersim havalisinde manevralar yapacaktır. Umumi bir tarama hareketiyle...bu meseleyi kökünden söküp atacaktır...Bizim için esas olan şey, Kemalist rejimdir. Türk vahdetidir. Türk milliyetçiliğidir"

(Aydın Tarihi'nin Temmuz 1938 tarihli 55'inci sayısından akt. Beşikçi, a.g.e., s. 206).

3 Temmuz 1938 tarihli Türk gazeteleri "Hatay meselesi"nin çözüldüğünü "Eti Türkleri kurtuldu" şeklinde duyurmaktadır.

Eski İttihatçı Celal Bayar, yukarıdaki konuşması sırasında sıkı bir Kemalist'tir. Tam bir dalkavuk gibi konuşmaktadır.

Şu sözler de ona aittir:

"Biz Kemalizm karşısında...herhangi yabancı bir cereyanı yadırgayan insanlarız".
Önceki yazılarımdan birinde adına Kemalizm denen şeyin faşizmin Türk versiyonu olduğunu söylemişim. 38'in tarihi üzerinde yoğunlaştıkça bu düşüncem öylesine pekişti ki, bu görüşe neden daha erken varamadığıma şaşırımdım.
Dersim'in en büyük iç tehdit olarak görüldüğü 1930'larda Kemalizm ile faşizm arasındaki ayniyet özellikle belirgindir. Bu zihniyet kendisini her alanda çok açık şekilde belli etmektedir.
Örneğin TC'nin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt Ağrı Kürt direnişinin sürdüğü sırada şu sözleri etmektedir:
"Bir Türk ülkesinde Türk olmayanların bir tek hakları vardır. Türk milletine köle olma hakkı, asil Türk milletine uşaklık etmek hakkı"
(Bkz. Milliyet, 19 Eylül 1930).
Cumhuriyet Başyazarı Yunus Nadi, bu gazetenin 17 Haziran 1937 tarihli sayısında yayınlanan "Tunceli Vilayetinin ıslahı ve Medenileştirilmesi" başlıklı yazısında, "Türk vatanının ortasında Dersim bir leke idi" demektedir. 1930'ların Türk basınında Mussolini ve Hitler övgüsü eksik olmaz.
Yukarıdaki veriler alt alta yazıldığında ortaya çıkan sonuç, Dersim katliamının bir soykırım olduğudur. Önceden planlanmış bilinçli bir girişim olan bu kırımın hazırlıkları Şükrü Kaya Raporu'ndan görüleceği gibi en geç 1931 sonunda başlatılmıştır.

Dersim Jenosidinin Bazı Özellikleri

(Seyfi Cengiz, 30 Aralık 2005, Dersim 38 Forum)

38 Dersim Jenosidi,

1) Bir çocuk kırımıdır

Bu jenosidde çok sayıda çocuk katledilmiştir. Özellikle ana karnındaki ve emzikteki çocuklar hedef seçilmiş, fiili sonuç bu olmuştur. Örneğin, Sayın İsmail Beşikçi'nin de işaret ettiği gibi, 1937 veya 38 doğumlu kimselere nadiren rastlanır. Bu gerçeği gizlemek için, Beşikçi'nin tespitlerine göre, 38 sonrasında doğanların bir bölümü 37 veya 38 doğumlu gösterilmişlerdir. Beşikçi, ana karnındaki ve emzikteki çocukların katledilmesinin Dersim jenosidinin en önemli özelliği olduğunu söylerken tamamen haklıdır. İnfazın biçimleri tüyler ürperticidir: Hamile kadınların karnının süngü ile deşilmesi, çocukların kafalarının kesilmesi, kılıçlara takılarak teşhiri, kafaları taşlara vurularak öldürülmeleri, vd.

(Bk. İsmail Beşikçi, Tunceli Kanunu 1935 ve Dersim Jenosidi, 1991, s. 48 ve s. 111).

2) Bir kadın kırımıdır.

Bu jenosidin ikinci en önemli özelliği genç kızları ve kadınları hedef almasıdır. Burada da infazın biçimleri korkunçtur: Tecavüzün yanısıra, genç kızlar ve kadınlar mağaralara doldurulup dinamitlenmiş, yakılmış veya zehirli gazlarla boğdurulmuştur.

(Bk. Beşikçi, a.g.e., s. 111).

3) Başta yurtsever öğeleri olmak üzere dönemin topluma öncülük edebilen ve milli haklar talep eden yegane toplumsal tabakası olan aşiret ve ocak büyüklerinin topyekün imhasıdır. Bu tabakanın ajanlaştırılması beklenen sonucu vermeyince kırımına karar verilmiş ve bu karar suikast, idam ve sürgün gibi değişik biçimler altında infaz edilmiştir.

4)Direniş geleneği ve yeteneği en g¼çlü aşiretlerin, aşiret halinde imhasıdır. Bunun en tipik ¼rneđi Demenan aşiretidir. 38'e dek Dersim'in en kalabalık n¼fuslu aşiretlerinden biri olan Demenanlılar'dan geriye ¼ok az insan kalmıştır. Bu aşiret, aşiret halinde "imha" edilmiştir. Demenan gensleri neredeyse tamamen yok edilmiştir. Bu olasılığı ¼nceden hesaba katan bu onurlu aşiret, soyun devamı i¼in direnişin bařlangı¼ aşamasında yerel dilde "¼ê" olarak adlandırılan her evden birka¼ kişinin teslim olması y¼n¼nde bir karar almıştır.

38'de Dersim toplumunun dokusu jenosid ve tehcirle kırılıp dağıtılmıştır. Mustafa Kemal, İsmet İn¼n¼ ve Celal Bayar gibi T¼rk devletinin en ¼nde gelen şahsiyetlerinin, "Dersim meselesini...ne pahasına olursa olsun...ortadan temizlemek,...k¼k¼nden kesmek" (M. Kemal), "Dersim denilen işi sureti katiyede tasfiye etmek" (C. Bayar) dediklerinde neyi kasttettikleri uygulama ile sabittir. Ana karnındaki ve emzikteki ¼ocuklara dek derinleştirilen bu katliam, soykırımdan başka bir şey olamaz. Beřik¼i'nin şu değerlendirmesi yerindedir: "Dersim, muhteva, nitelik olarak, Nazi katliamları da dahil olmak ¼zere, d¼nyada eşine az rastlanan jenosid (soykırım) olaylarından biridir" (Bk. İsmail Beřik¼i, a.g.e., s. 111). Sayın Beřik¼i'ye 38 gerçeğinin a¼ıđa ¼ıkarılması konusundaki katkıları nedeniyle teřekk¼r ederim.

S¼m¼rge Siyasetinin Değişmez Gerek¼esi: Medenileştirmek

(Seyfi Cengiz, 3 şubat 2006, Dersim 38 Forum)

Dersim Raporları'nı kaleme alanlar Dersim ve K¼rdistan'da s¼m¼rge y¼netiminin başında bulunan kişilerdir. Mutasarrıf, vali, kumandan veya m¼fettiřtirler. Hepsi s¼m¼rgeci rejimin se¼kin elemanlarıdır.

Raporların bir b¼l¼m¼ ise bizzat h¼k¼met ¼yeleri ve Genelkurmay tarafından hazırlanmıştır.

Dersim politikasının Genelkurmay tarafından belirlendiği raporlardan kolaylıkla g¼r¼lebilir. Bu raporlar, Genelkurmay'ın Dersim'e koloni (s¼m¼rge) g¼z¼yle baktığının da kanıtıdır. Bu politika en net ifadesini Halis Paşa'nın 1930 tarihli raporu ile Genelkurmay Başkanı Fevzi ¼akmak'ın 1931 tarihli raporunda bulmaktadır.

İlk Dersim raporlarının altında Hamidiye Alayları'nın fikir babaları olan şakir ve Zeki paşaların imzaları vardır. Bu ikili sonraları vazge¼ilse de Dersim'de de Hamidiyeler kurulmasını ¼nermiřlerdir. Dersim raporlarının ilki Hamidiyeler fikri ve bu fikrin erken pratiği ile aynı sırada kaleme alınır. Bu bir tesad¼f değildi. ¼zelde Ermeni Sorunu i¼in d¼ř¼n¼lseleler bile, Dersim Sorunu'nun ortadan kaldırılmasında da bu alaylardan yararlanılacaktı. Nitekim ¼yle de oldu.

Hemen b¼t¼n raporlarda Dersim Sorunu'nun ¼z¼m¼ i¼in Dersim'de bir "İslahat"ın zorunlu olduğundan s¼zedilir:

"Dersim ıslahatı",

"Dersim'in ıslahı" veya

"Dersimliler'in ıslahı"

gibi tabirler kullanılır.

Dersim'e yönelik eyleme raporlarda "ıslahat programı" adı verilmektedir. Raporların "Dersim programı" dediği şey, "Dersim ıslahatı"dır.

"Islahat" sözcüğü, sözlük anlamıyla reform/reformlar demektir. Ama raporları irdelerken kullanılan terimlerin sözlük anlamına aldanmamak gerekir. Çünkü bu raporların dilinde sözcüklere yüklenen anlamlar sözlüklerdeki karşılıklarla pek örtüşmezler.

Raporların dilinde "ıslahat" (reformlar) sözcüğü ile anlatılmak istenen şey, sözde kalan tarım, ticaret ve sanayinin teşviki, ama öncelikle Dersim'de yol, köprü, hükümet konağı, kışla, karakol, okul, telgrafhane yapmak, nüfus ve hayvan sayımı, tapu kaydı, vergi ve asker almaktır.

Tüm bunların resmi dildeki ve raporlardaki bir diğer adı da "uygarlık taşımak", "medenileştirmek"tir. "Uygarlaştırmak", tüm dünyada sömürge siyasetinin değişmez kılıfı olmuştur.

Kıscası "ıslahat" ve "medenileştirme" sözcükleri raporlarda birbiri yerine kullanılmaktadır.

Raporların dilinde, özellikle fiili planda "ıslahat" veya "medenileştirme" programının gerçek karşılığı, işgal otoritesini, İslam dinini, Türk dili ve kültürünü dayatmaktır. Adına ne denirse densin devletin "Dersim programı"nın hakiki anlamı budur. Islahattan ve medenileştirmekten anlaşılan şey, İslamı ve Türklüğü dayatmaktır. Dersim'i Müslümanlaştırmak ve Türkleştirmek eylemi, "Dersim ıslahatı" veya "Dersim'i medenileştirmek" olarak lanse edilmiştir.

"Islahat"/"Medenileştirme" adı yakıştırılan bu programın ancak kuvvet kullanılarak (devlet terörü ile) hayata geçirilebileceği de bütün raporlarda ve diğer açıklamalarda açıkça ifade edilmiştir: "Evvvela tedip ve tenkil, sonra ıslahat".

Örneğin CHP Genel Başkan Vekili ve Başbakan İsmet İnönü 14 Haziran 1937 tarihli Meclis konuşmasında şöyle demektedir:

"Hükümet Tunceli'nde iki seneden beri ıslahat programı uyguluyor. Bu program mıntıkayı medenileştirmek içindir...Bazı reisler (bunu) iyi karşılamadılar. Islahat programına muhalefet ve mukavemet etmek istediler. Bu,...Mart nihayeti Nisan bidayetinde hususi askeri tedbirler almayı icab ettirdi".

Böylece devletin "medenileştirmek" adını yakıştırdığı "ıslahat programı" tedip ve tenkille hayata geçirildi. Tedip ve tenkil siyasetinin pratikte kazandığı biçim ise benzeri az görülen bir soykırım ve tehcir oldu.

1938, bir soykırımdı.

Bu kırımda Birleşmiş Milletler'in soykırım tanımının hemen bütün unsurları mevcuttu.

Çünkü, 1938'de:

- 1- Bir nesil (çocuklar),
 - 2- Bir cins (kadınlar),
 - 3- Bir sosyal tabaka (aşiret ve ocak büyükleri),
 - 4- Bir toplumsal birim/hücre (aşiret ve/veya gens),
 - 5- Bir etnik grup (Dersimliler),
 - 6- Bir dinsel-kültürel topluluk (Kızılbaşlar),
- önceden planlanmış bir girişimle kırımdan geçirildiler.

Dışardaki Dersim Toplumunu ve Dersim Faaliyetinin Dışardaki Eksenini (Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 12 Şubat 06)

Dersimlilerin Dersim dışındaki toplam nüfusu ve bu nüfusun ülkelere göre dağılımı nedir?

Buldukları ülkelerdeki varlıkları ne kadar geriye dayanıyor?

İktisadi, sosyal, kültürel veya siyasi bakımdan ne konumdadırlar?

Sorunları nelerdir?

Örgütlülük dereceleri, kuruluşları, faaliyetleri, buldukları ülkelerin politik yaşamındaki yerleri ve bu ülkelerin dış politikası üzerindeki etkileri ne durumdadır?

Yukarıdaki soru listesi daha da uzatılabilir.

Uzun süredir bir ihtiyaç haline gelmiş olmasına rağmen bu soruları konu edinen herhangi bir çalışma ile karşılaşmadım.

Bunun nedenlerinden biri araştırmacılarımızın oldukça az oluşudur.

Politik, kültürel veya sportif amaçlı kuruluşlarımız iyi kötü var. Ama araştırma veya düşünce kuruluşlarımız henüz yok. Bu yük çok az sayıdaki belirli bireylerin omuzuna biniyor.

Dışardaki Dersim toplumu dediğimizde ilk akla gelen Türkiye'nin büyük kentlerinde yaşayan Dersimliler'dir. Daha sonra Avrupa'daki Dersim toplumu gelmektedir.

Dersimliler, Avrupa'nın hemen bütün ülkelerinde vardır. Almanya, en fazla buldukları ülkedir. Ama Avrupa veya Almanya'daki Dersim toplumu hakkında bile ciddi bir çalışma mevcut değildir.

Dışardaki Dersim faaliyetinin eksenini ve içeriği de önemli bir konudur.

Dışardaki Dersim kuruluşları Dersim Sorunu'na ilgisiz kalmaz. Dışardaki Dersim toplumunun varlığı Dersim Sorunu ile bağlantılıdır.

Bizce başta politik parti ve örgütleri olmak üzere Dersim toplumunun dışardaki hemen bütün organizasyonları kendi faaliyetlerinde, 1) Dersim'in ulusal taleplerini ön plana çıkaran bir çizgi izlemelidirler, 2) bu talepleri soykırım konusu ekseninde işlemeye özen göstermelidirler.

Dışardaki Dersim toplumunu birleştirebilecek ana eksen Dersim soykırımıdır. Dersim Sorunu'nu uluslararası ilişkiler alanına taşımamızın en akılcı yolu da 38 soykırımıdır.

Bunlar Dersim 38 Girişimi tarafından pratik olarak da kanıtlanmaktadır.

Soykırımın mahkemeye taşınması ve uluslararası toplum tarafından tanınması dışardaki Dersim kuruluşlarının görmezden gelemedikleri hayati bir konudur.

Dersim Soykırımının Boyutları

(Seyfi Cengiz, 24 Aralık 2005, Dersim 38 Forum)

Dersim'de asırlarca nüfus sayımı yapılamaz. M. Nuri, bu durumun 1938'e kadar devam ettiğine işaret eder. Buna rağmen 1938 öncesine ilişkin bazı verilere sahibiz. Bunları 1938 sonrasına ilişkin rakamlarla kıyaslayarak soykırım ve tehcirin boyutları hakkında kabaca da olsa bir fikir edinebiliriz.

TC'de ilk nüfus sayımı 1927'de, ikincisi 1935'te, bu tarihten sonra ise her beş yılda bir yapılmıştır (Bk. 1- Genel Nüfus Sayımları, DİE, 12.10.1980, ve 2-Türkiye İstatistik Yıllığı, DİE).

Mehmet Nuri, “Kürdistan Tarihinde Dersim” başlıklı kitabında, 1927 sayımına göre Dersim nüfusunun 270 bin olduğunu aktarmaktadır. Sadece Hozat, Pertek, Ovacık, Çemişgezek, Çarsancak, Nazımiye, Mazgirt ilçelerinin nüfusedir bu.

Dönemin Türk İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın Kasım 1931 tarihli raporunda Dersim nüfusu 150 bin olarak verilmektedir:

“Dersim’i oluşturan kazaların 150 bin nüfusluk halkı Dersimliler’in aralıksız ve sürekli saldırı ve tecavüzlerinden gittikçe daha fazla zarar görmüş olmaktadır”.

1930’lu yıllara ait raporlarda, Dersim’de doğurganlık ve nüfus artış oranının oldukça yüksek, dolayısıyla Dersim nüfusunun çok kalabalık olduğuna sıkça işaret edilmektedir. Örneğin Birinci Genel Müfettiş İbrahim Tali Öngören’in 21 Aralık 1931 tarihli raporunda bu olguya vurgu düşülmektedir.

Şükrü Kaya’nın az evvel sözünü ettiğim 1931 sonlarına ait raporunda Dersim’in hayvan varlığı konusunda fikir yürütülürken, “Aralarında fazla kalmış memurların yaptıkları araştırmalara göre”, Dersimliler’in “En az yüz bin sakladıkları hayvan vardır” denilmekte, Dersim’in hayvan mevcudu, dolayısıyla tahsil edilecek vergiler bu tahminlere dayandırılmaktadır.

Bu raporun kayıt-dışı hayvan sayısını tespitinde benimsediği bu aynı yöntem Dersim’deki insan mevcudu (gerçek Dersim nüfusu) için de kullanılabilir. Başka deyişle en az eşit oranda (yaklaşık üçte bir veya % 33) bir kayıt-dışı nüfustan sözedilebilir. O vakit soykırımın boyutları daha netçe görülür. 1931 sayım sonuçlarına göre aşiretler hayvan varlıklarının büyük bölümünü sayıma yazdırmamışlar. Sözelimi Demenanlılar hayvan varlıklarının sadece %5’ini, Haydaranlılar %10’unu, Arilliler %40’ını, Karsanlar %45’ini, diğerleri en çok %70’ini yazdırmışlardır (Bk. Dersim, Jandarma Umum Kumandanlığı yayını, s.61-63).

“Elazığ İstiklal Mahkemesi” Başsavcısı Hatemi Şahamoğlu kendi iddianamesinde 1937’de Dersim nüfusunun 110 binden fazla olduğuna işaret etmektedir:

“Vilayetin genel nüfusu ...yüz onbini geçmiştir”.

1937 kırımını sürerken merkezi İsviçre’de bulunan Milliyetler Cemiyeti’ne Dersim aşiretleri adına bir telgraf çekilmiştir. Dersim’de bir “kıyım” yapılmakta olduğu iletilip Milletler Cemiyeti’nden buna müdahale etmesi talep edilmiştir. Bu dilekçede Dersim nüfusu 500 bin olarak gösterilir (Akt. Vecihi Timuroğlu, Dersim Tarihi, Yurt Yayınları, Ankara, 1991).

Buna karşın Dersim nüfusunu çok daha az (50-70 bin arasında) gösteren kaynaklar da mevcuttur. Örneğin Üçüncü Ordu Komutanı Halis Paşa’nın 1930 tarihli raporunda Dersim’den “60-70 bin nüfuslu bir halk kütlesi” olarak sözedilmektedir. “Kurun” adlı gazetenin 18 Haziran 1937 tarihli sayısında ise Dersim nüfusu 50 bin olarak verilir ve hepsinin “Türk” olduğu öne sürülür. Bu son iddia ne denli gerçek dışı ise, adı geçen gazetenin nüfusa ilişkin tahmini de eşit ölçüde gerçek dışı görünüyor.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Tunceli nüfusunu 1935’te 101.099, 1940’ta 94.636, 1950’de 105.759, 1955’te 121.743 olarak kaydedmektedir (Bk. DİE, 1985 Genel Nüfus Sayımı).

Dersim’in 1927, 1931, 1935 ve 1937 yıllarındaki nüfusuna ilişkin rakamları 1940 sayımına ilişkin verilerle mukayese edersek soykırımın boyutları konusunda yaklaşık bir fikre sahip olabiliriz. Ama bu kıyaslama yapılırken devletin soykırımı gizleme çabaları, bu amaçla rakamlarla oynandığı unutulmamalıdır.

Soykırımın boyutları konusunda fikir yürütürken başka verilere de ihtiyacımız olacaktır.

İleride bu konuya yeniden döneceğim

Not: Tunceli Valiliği'nin 1973 Tunceli İl Yıllığı'nda Tunceli'nin 1935 nüfusu 93.117, 1940 nüfusu ise 81.266 olarak gösterilmektedir. Buna göre , 1935 - 1940 yılları arasındaki nüfus kaybı 11.851'dir (a.g.e, s. 47'den aktaran, www.dersim.biz, Dersim Nufusunun İstatistiği). Ama burdaki rakamlar güvenilir değildir. Bunun kanıtlarından biri bu rakamların DİE'nin yukarıda verdiği 1935 ve 1940 tarihlerine ilişkin verileriyle dahi bağdaşmıyor oluşudur.

Dersim Tehcirinin Boyutları

(Seyfi Cengiz, 30 Ocak 2006, Dersim 38 Forum)

Katliam ve sürgün, Dersim sorununun gündemde olduğu beş asır boyunca sık sık tanık olunan bir uygulamadır. 1938, Çaldıran'la başlayan sürecin devamıdır.

Bu yazıda kısaca 38 sürgününün boyutları üzerinde duracağız.

Dersim raporlarının en ilkleri olan 1896-99 yılları arasındaki Şakir Paşa raporlarından itibaren istisnasız tüm raporlarda yerverilen değişmez tedbirlerden biri sürgündür.

Öncelikle aşiret ve ocak büyüklerinin Dersim'den tamamen ihracı planlanmış, Dersim Sorunu'nda çözümün değişmez bir parçası olarak bu tedbirde ısrar edilmiştir. Ama sürgün projesinin hareketin bitimine kadar gizli tutulmasına büyük özen gösterilmiştir.

Örneğin 1931 tarihli Şükrü Kaya raporunda şöyle denilmektedir:

“Reislerin Batı'ya sürgün edilme işi, hareketin bitimine kadar gizli tutulmalıdır”

Aşiret ve ocak büyüklerinin sürgün edilmelerinin nedeni resmi ideolojinin iddia ettiği gibi feodal baskı ve sömürüye karşıtlık, onunla mücadele miydi?

Kesinlikle hayır!

Çünkü hedef seçilen aşiret ve ocak büyüklerinin hemen hiçbiri gerçekte toprak ağası veya derebeyi değildi.

Esas sebep hak taleplerinin ve öncülüğün bu kesimden çıkmasıdır.

Çaldıran'dan 38'e kadarki tüm Dersim direnmelerine önderlik edenler aşiret ve ocak büyükleridir. Dersim'de işgalin tamamlanması ve işgal otoritesinin doğrudan yönetiminin kurulması önündeki esas engel onlardır. Ulusallık talebi de bu kesimden gelmez. Bu tabakanın itaate zorlanması ve ajanlaştırılması yönündeki çabalar beklenen sonucu vermeyince katliam ve sürgün yoluyla dağıtılmasına karar verilmiştir.

Raporlarda, ocak ve aşiret büyüklerinin bir daha geri dönmek üzere çok uzak bölgelere sürülmesi öneriliyordu. Dersim Mutasarrıfı Arif Bey'in 1903 tarihli raporunda İškodra, Trablusgarp ve Fizan'a, kimisinde Yemen'e, kiminde de Beyşehir Gölü'ndeki adalara veya Trakya ve Batı'ya sürgünleri teklif ediliyordu.

Esas olarak 1938'de hayata geçirilen bu sürgünün bazı ayrıntıları ve boyutları İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın 1931 tarihli raporunda verilmektedir:

91 aşiret, kabile veya evden 347 aileye mensup 3470 kişi.

Ama 1937-38 sürgünü aşiret ve ocak büyükleriyle, sadece bu tabaka ile sınırlı kalmadı. Bu sürgün Şakir Paşa raporlarından beri tamamen boşaltılmasında ısrar edilen “Kuzey Dersim”de oturan aşiretler başta olmak üzere sade halkı da kitlesel biçimde kapsamına aldı.

Aşağıdaki sözler de 1931 tarihli Şükrü Kaya raporuna aittir:

“Kuzey Dersim halkının başka bölgelere yollanmaları faydalıdır...Hükümete en fazla karşı duran aşiretler bu bölgededir...Bu bölge halkının Batı vilayetlerine sürgünü Dersim’in ıslahı için kuvvetli bir tedbir olarak düşünülmüştür. Bu iki kazanın nüfusunun toplamı ortalama bir hesapla 11.742’dir”.

O halde planlanan sürgünün boyutları hakkında yaklaşık bir fikir edinmek için sadece aşiret ve ocak büyüklüğü tabakası ile sınırlı olan 3470 rakamına, en az onbin kişi daha eklemek abartı olmayacaktır.

Sürgünün boyutları konusunda gerçeğe daha yakın bir fikir edinmek için, 1937-38’deki uygulamanın ayrıntıları hakkında daha fazla bilgi toplamak gerekir.

Bu bilgilere ulaştıkça burdaki verileri yeniden harmanlayacağız.

Türk ve Müslüman Olmayan Halklara Karşı Çıkarılmış Kanunlar

(Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 28 Şubat 2006)

Aşağıdaki kanunlar TC döneminde Türk olmayan ulus ve azınlıkları Türkleştirmek, Müslüman olmayan toplulukları Müslümanlaştırmak için yapılmış kanunlardan sadece birkaçıdır:

- 1)Türk devletinin tüm ana-kanunları (anayasaları): 1921, 1924, 1961 ve 1982 anayasalarının temel ilkeleri ve ilgili hükümleri,
- 2)Tahrir-i Sükun Kanunu (Tarih: 4 Mart 1925, Sayı: 578),
- 3)İstiklal Mahkemeleri (Tahrir-i Sükun Kanunu ile birlikte 1925'te kurulmaya başlandılar),
- 4)Mülkiye Teşkilatı Kanunu (Tarih: 1926, Sayı: 977): Bu kanun ile 11 vilayet lağvedildi. Bunlardan biri de Dersim'di. Böylece Dersim adı, gerçekte daha bu tarihte, bahsini ettiğimiz bu kanunla lağvedildi. Dersim coğrafyası bu kanunla fiziki olarak dağıtıldı. 1926-1935 yılları arasındaki yaklaşık on yıl boyunca daha önce Dersim vilayetine dahil olan idari birimler kazalar halinde Erzincan ve Elazığ arasında bölüştürülmüş kaldılar. Bu dönem boyunca Pülümür kazası Erzincan'a, geri kalanlar ise Elazığ'a bağlıydılar. 1935/1936 yılında ise on yıl önce lağvedilmiş olan Dersim vilayeti Tunceli adıyla yeniden kuruldu.
- 5)Yeniden Dokuz Kaza ve Beş Vilayet Teşkiline ve Bunlarla Otuziki Nahiyyeye Ait Kadrolar Hakkında Kanun (Yürürlüğe Girdiği Tarih: 4 Ocak 1936, Sayı:2885). Bu kanunun altıncı maddesi Tunceli Vilayetinin Kuruluşuna ilişkindir. 1926'da Dersim Vilayeti'ni oluşturan kazalar bu kanunla Elazığ ve Erzincan'dan geri alınıp Tunceli adı altında birleştirilir. Tunceli Vilayeti işte bu kanunla ve aynı tarihte yürürlüğe giren aynı sayılı Tunceli Kanunu ile kuruldu. Tanzimat, Mutlakiyet (İstibdat) ve Meşrutiyet adı verilen dönemlerde de idari birimlerin adları, merkezleri ve sınırlarında benzer amaçlarla sık sık değişiklikler yapılmıştır.
- 6)Umumi Müfettişlikler Kanunu ve Tüzüğü (1927),
- 7)İskan Kanunu (Tarih: 1934, Sayı: 2510): Hazırlıklarına daha 1932'de, Dersim'in boşaltılması projesi ile bağlantılı olarak başladı.
- 8)105 Sayılı Kanun (27 Mayıs darbesinden sonra Milli Birlik Komitesi tarafından İskan Kanunu ile ilişkili olarak kabul edildi),
- 9)Tunceli Kanunu (Tarih: 25 Aralık 1935, Sayı:2884, Resmi Gazete'de neşir & ilanı ve yürürlüğe girdiği tarih: 4 Ocak 1936, Bk. Resmi Gazete, Sayı No: 3197),

10)Varlık Vergisi Kanunu (1942): İkinci savaş yıllarında yürürlüğe giren bu kanun esasta Müslüman olmayan azınlıklara yönelik olup, ekonominin ve bujuva sınıfının Müslümanlaştırılması ve Türkleştirilmesini amaçlıyordu.

11)Gizli Nüfusların Sayımı Hakkında Kanun (5 Temmuz 1934): Bu da "Dersim'in Islahı" adı verilen ırkçı-sömürgeci proje ile ilişkilidir.

12) Olağanüstü Hal Yasası (1987).

Benzer amaçlarla yapılmış başka kanunlar da vardır.

Bu kanunlara tedip ve tenkiller, katliamlar, sürgünler, askeri darbeler, "Vatandaş, Türkçe Konuş" türünden 1920'lerin sonları ve 30'lardan beri yürütülen kampanyalar, 6-7 Eylül 1955'te İstanbul'da, sonraları Maraş, Çorum ve Sivas'ta cereyan eden türden olaylar eşlik etmiştir.

Katılımcılardan, ulaşabiliyorlarsa eğer, yukarıda bahsi edilen kanunların ve benzer nitelikteki diğerlerinin metinlerini forumumuza aktarmalarını bekliyoruz.

Rejimin siyasal teşhiri ve soykırım dosyası için de bahsi edilen kanunların mümkünse tümüne ulaşmak ihtiyacı duyuyoruz.

1937-38 Türk Basınından Seçmeler (I)

(Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 11 Mart 2006

1937 yılının "Ulus" ve "Kurun" gazetelerinde evinde ve çadırında yapılan aramalar sırasında Seyit Rıza'nın gaspedilen eşyalarının bir listesi veriliyor.

Hayli uzun olan bu listede,

Bektaşî şiirleri,

Bir "Muhammediye" ve/veya "Mahmudiye",

Seyr-i Nebi,

Ermenice kitaplar,

Bir Almanca lügat,

Gümüş ve altın kaplamalı istavrozlar,

İçinde İsa'nın başparmak kemiği olan bir kutu,

Seyit Rıza'nın giydiği söylenen bir taç,

ve daha bir seri başka eşyadan sözediliyor.

(Bk. 1- Kurun, 13 Eylül 1937, 2- Ulus, 8 İkinci Teşrin 1937).

Bu listenin doğruluk derecesi hakkında kesin bir şey söylemek zor.

Daha önemlisi gaspedilen bu eşyaların nerede bulunduğu.

Aşağıdaki bilgiyi Ulus gazetesindeki bir haberden aktarıyoruz:

"Seyit Rıza'nın bu hepsi mucize dolu eşyası, şimdi Dersim'de değildir, Ankara'dadır.

Evvelki gün açılmış olan Polis Enstitüsü Müzesi'nde bunlar halka teşhir edilmektedir"

(Bk. Ulus, 8 İkinci Teşrin 1937).

Bu eşyaların şu anda nerede olduğunu öğrenmek ve bunların bir bölümü üzerinde bulunduğu söylenen yazıları okumak önemlidir.

Seyit Rıza'nın Şeceresi Hakkında Bilgiler

(Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 12 Mart 06

Seyit Rıza'nın torunu Sayın Rüstem Polat'ın yaklaşık on yıl kadar önce bana verdiği bilgilere göre bu şecere babadan oğula aşağıdaki gibidir:

Hoca Ahmet Yesevi
Şıx Hasan
Hüdaverdi
Alaverdi
Hakverdi
Abbas
Kara Süleyman
Alişir
Alişir
Musa
Mustafa
Baba (Babay Xaceri)
Süleyman
Seyit İbrahim
Seyit Rıza
Bava
Ali Ekber
Rustem

Seyit Rıza'nın oğlu Bava'nın Polat ve Ali Ekber adında iki oğlu olduğu söyleniyor. Rustem Polat, bu iki kardeşten Ali Ekber'in oğludur. Yukarıdaki şecerede bazı adların çokluğu dikkat çeker. Şecerede üç adet Hakverdi (Hakverdi, Hüdaverdi ve Alaverdi), iki adet Alişir, iki adet de Süleyman adı geçmektedir.

Hüseyin Çağlayan'ın kendisiyle yaptığı söyleşilerde Seyit Rıza'nın kızı Leyla Hanım aşağıdaki bilgileri vermektedir:

Şıx Hemed Dede
Qêrê Silema
Qêrê Sileman'ın kendisiyle birlikte öldürülen oğlu
Öldürülen oğulun Seyd Uşe veya Sey Musa adındaki oğlu
Sey Uşe (Seyd Musa)'nin oğlu
Adı bilinmeyen bu oğulun çocukları Sey İbrahim ve Sey Laşer
Sey İbrahim
Sey İbrahim'in oğulları Seyd Ağa, Sey Keko, Sey Hıdır ve Sey Rıza
Dört kardeşin en küçüğü olan Sey Rıza
Sey Rıza'nın çocukları Şıx Hesên, Bava, Uşen ve Leyla.
(Bk. Ware dergisi sayıları):

Bu şecere Seyit Rıza'nın burada adı geçen ve hâlâ hayatta olan kızı Leyla'nın verdiği bilgilere dayanmaktadır. Leyla Hanım, bahsi geçen söyleşide sık sık "Khalıke ma Şıx Hesên" derse de, onun şeceredeki yerini belirtmez. Dersim rivayetlerine göre Şıx Hesên'in Şıx Hemed'in oğlu veya torunu olması gerekir. Kızı Leyla'ya göre, "Şıx Hemed Dede" Ovacığa götürülüp öldürülmüştür. "Qere Silema"nın da, Neşet Paşa zamanında oğlu ile birlikte Ovacığa götürülüp öldürüldüğünü ve orada toprağa verildiğini söylemektedir.

Neşet Paşa'nın adı kaynaklarda 1907-1908 Dersim tenkiliyle ilişkili olarak geçer. Harput Redif Livası kumandanı olduğu 1907'de dört koldan Dersim'e girer. 1908 darbesi ve sonrasında Dördüncü Ordu Müşiri'dir. 1908'de bir kez daha Dersim tedbiyle görevlendirilir.

Kızı Leyla'nın verdiği bilgi doğru varsayılırsa, Kara Süleyman'ın 1907 veya 1908'de katledildiğini düşünmek gerekir ki, o taktirde Leyla Hanım'ın verdiği şecerede Şeyh Ahmet ile Kara Süleyman arasında bulunması gereken çok sayıda kuşak atlanmış olmaktadır.

Kızı Leyla'ya göre Seyit Rıza'nın asıl adı "Ali Rıza"dır. Kendisine "Kokım" olarak da hitap edildiğini aktarmaktadır.

Cedlerinin Malatyalı olduğunu ve oradan geldiklerini söyleyen Leyla Hanım, Seyit Rıza'nın kendi çağdaşı olan "Şıx Hesen Dede" adında bir Malatyalı ile sık görüştüğünü, bir keresinde onunla birlikte taliplerini ziyaret etmek üzere Urfa'ya gittiğini anlatmaktadır.

Leyla Hanım'ın anlatımındaki "Şıx Hemed Dede korr kero!" veya "Ya Şıx Hemed Dede" tarzındaki ifadelerle dikkat edilmelidir.

JUK'un "Dersim" Kitabı ve N. H. Uluğ'a Göre

Yukarıdakilerle birlikte değerlendirilmek üzere Seyit Rıza'nın şeceresi hakkında bu kaynakta verilen sınırlı bazı bilgileri de aktarmakta yarar vardır.

Şeyh Süleyman

(...)

(...)

Seyit İbrahim

Seyit Rıza

Şey Hasan

Burdaki "Şeyh Süleyman"ın (Kara Süleyman) adı Naşit Hakkı Uluğ'da "Kara Süleyman Sultan" olarak geçer ve kendisinden 1860'lı yıllar bağlamında sözedilir. Jandarma Umum Kumandanlığı'nın "Dersim" adlı yayınında Seyit İbrahim'in Vidin'de sürgünde iken öldüğü kaydedilir.

Aynı kaynağa göre Çarekli Şah Hüseyin de 1861'de Vidin'de sürgündür.

Seyit Rıza'nın şeceresi konusunda buraya aktarılan bilgiler hayli eksiktir.

Kesin bir değerlendirme yapabilmek için başka verilere ihtiyacımız vardır.

1930'lu Yıllardan Seçmeler

(Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 22 Temmuz 2006)

Yıl 1930

Türk Adalet Bakanı CHP'li Mahmut Esat Bozkurt konuşuyor:

"Türk bu memleketin yegâne sahibi ve efendisidir. Saf Türk soyundan olmayanların bir tek hakları vardır: Hizmetçi olma, köle olma hakkı".

Yıl 1932

Türk Tarih Kurumu'nun kongresinde bütün milletlerin Türk kökenli olduğunu öne süren bir resmi tarih tezi benimsenir: Türk Tarih Tezi.

Yıl 1933

Konuşan Nihal Adsız'dır:

“Yahudiler sinsî, küstah, zelil, korkak, fırsat düşkünü, nankör, kahpe, hain ve piçtir. Bunları artık aramızda yurttaş olarak görmek istemiyoruz... Çingeneleri Türkleştirmek, aramıza katmak ve Türk kanının saflığını bozmak cinayettir. Türk milletinin esasî dil değil, ırk ve kan olmalıydı... Türk kılıcı kınında paslanmamalıdır. Türk tarihi içinde en uzun barış dönemi 23 yıldır. Bu hesaba göre Lozan'dan 23 yıl sonra savaş çıkacaktır. Ama son 10 yılda Kürtleri iki kez 'tepeledik', bunlar da savaş sayılabilir... Türk topraklarında yaşama hakkı yalnız Türk'ün olmalıdır. Bu soysuzları artık aramızda görmek istemiyoruz. Türk bünyesini mikroptan temizleyecek en güzel tedavi usûlü: Katliam!.. Milliyetçilik ve savaş istiyoruz. İnsaniyetperverlik köpekliktir. İnsaniyet milliyetçilikle asla uyuşmaz.” (Türkiye Tarihi, Cilt 5, s: 275).

Yıl 1934

Trakya'da Yahudiler saldırıya uğrar. Bölge Yahudiler'den temizlenir. Türk Dil Kongresi'nde bütün dillerin kökenin Türkçe olduğunu öne süren “Güneş Dil Teorisi”, Meclis'te de “Türk kültürüne bağlı olmayanların” zorla dağıtılmasını ve eritilmesini amaçlayan “İskân” ve “Soyadı” kanunları kabul edilir.

Yıl 1935

Dersim'i “ıslah etmek” gerekçesiyle “Tunceli'nin idaresi Hakkında Kanun” çıkarılır. Kanunun amacı ne mi?
Konuşan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'dır:
“Tek dille konuşan, aynı hissi taşıyan bir memleket yaratacağız”.

Yıl 1936

Umuma açık yerlerde “Türkçeden başka dil konuşanlara” para ve hapis cezası öngören “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası açılır.

Yıl 1937

Dersim'de kırım başlar.

Yıl 1938

Dersim kırımını soykırıma dönüştür.
Konuşan hükümet, yazan “Cumhuriyet”tir:
“Hükümet Dersim'deki bedevilere şunu söylüyor; ya bu deve güdülecek ya da bu diyardan gidilecektir”.

Başbakan İsmet İnönü'nün Abdullah Alpdoğan'a 30 Mayıs 1937 Tarihli Mektubu
(Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 7 Ağustos 2006)
Aşağıdaki mektup, Cemil Koçak'ın sözleriyle,

“Dördüncü Umumi Müfettiş ve Tunceli Vali ve Kumandanı Korgeneral Hüseyin Abdullah Alpdoğan ile ...Başbakan İsmet İnönü ve Cumhurbaşkanı Atatürk arasındaki yakın kişisel ilişkileri açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, yazı/mektup, yakın bir zamanda Tunceli bölgesinde yapılacak olan olası askeri hareketler ve devamı için de yeni talimatlar içermektedir”.

Mustafa Kemal'in, İsmet İnönü veya Fevzi Çakmak'ın Dersim soykırımından sorumlu olmadığını öne sürenlerin aşağıdaki mektubu ve Cemil Koçak'ın yukarıdaki sözlerini dikkatle okumaları gerekir.

“Kardeşim Alpdoğan,
Yurda döner dönmez işlerinizi yakından takibe başladım. Seyahat esnasında da her gün sizi takibediyordum. Aldığınız neticelerden memnun oldum. Mareşal (Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak) size ve idarenize (askeri ve mülki) itimadını arttırmış olarak dönmüştür. Bunu müşahade etmek bana ayrıca sevinç verdi. Atatürk sizden bana büyük takdir ve memnuniyetle bahsetti. Bilhassa Hanımefendinin asalet ve nezaketi ve Sabiha Gökçen'e gösterdiği alaka ve şefkat kendisini pek mütehasis etmiştir. Başladığımız Dersim ıslahatı işini tam muvafakiyetle bitirmemiz için icab ettikçe her türlü yardımları yapmaktan geri durmayacağız. İki üç sene uğraşmak icab edeceğini tasavvur etmek muvafıktır. Bilhassa, kışın dahi askeri vaziyet ve hakimiyetimizi muhafaza etmemiz ve belki, şimdiye kadar yapılan sel seferlerinden farklı olmak üzere kışın ufak mikyasta hareket yapmağımız icab edecektir. Yol ve inşaat işlerini ona göre tamamlamanız ve ilerletmeniz lazımdır. Huzuru kalb ve kati muvafakiyet inancı ile çalışmanız için bütün sebepler ve şartlar mevcuttur. Muhabbet ile gözlerinizden öperim kardeşim. İsmet İnönü”

Kaynak: T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
Aktaran Cemil Koçak, Umumi Müfettişlikler (1927-1952), s. 244 ve 324, İletişim Yayınları, I. Baskı, 2003, İstanbul.

Abdullah Alpdoğan'ın İçişleri Bakanlığı'na İki Raporu

(Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 7 Ağustos 2006)

"1- Bölgede sükunet vardır.

2- Dün Kutu Deresi civarında yedek bekçiler tarafından kurulan pusuya düşürülen iki haydut imha edilmiştir.

3- Ovacık'ta toplanmış olan Koç Uşaklı ve Mercanlı 189 kişi bu güne kadar Çemişgezek'te toplanmış olan Koçlu'lardan 47 kişi de Elazığ'a gelmişlerdir. Bunlar arasında Koçuşak'lı meşhur Kör Seyithan ile Kopo'nun oğlu Kazım ve kardeşi Haydar ve aşiret ileri gelenlerinden ve Kolbaşılardan bir çoğu vardır.

4- 4/12/938 gün ve 2336/4845 sayılı hareket raporu mutat makamlara arzedilmiştir.

Dördüncü Umumi Müfettiş

Alpdoğan

İmza
5.XII.938"

"1- Bölgede sükunet vardır.
2- Dün Ovacık kazasına Kalanlı'lardan 25 kişi dehalet etmiştir. Bunların içersinde I.No.lu listenin 180.No.sında mukayyet Beyit uşağı reislerinden Diztaş'lı Hasan da vardır.
3- Menteş'in Kom'larından birisi bir muaddel mavzer tüfengi ile Ovacık kazasına gelip teslim olmuştur.
4- Yukarı Abbas'lardan 24 nüfus Deşt'e gelerek hükümete dehalet etmişlerdir.
5- 19/11/938 gün ve 2263/4697 sayılı hareket raporu olup mutat makamlara arzedilmiştir.
Dördüncü Umumi Müfettiş
Alpdoğan
İmza
21.XI.938"

Kaynak: TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Akt. Cemil Koçak, Umumi Müfettişlikler (1927-1952), s. 325 ve 326.

Soykırım ve Sürgün Tanıkları (Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum)

Soykırım dosyasının bir bölümü görgü tanıklarının anlatımlarına ayrılmalıdır. Aşağıdaki listede soykırım ve sürgün tanıklarından bir kısmının adları verilmektedir. Anlatımları adı verilen kaynaklardadır. Bu liste henüz tamamlanmış değildir. Son şeklini aldıktan sonra dosyanın ilgili bölümüne konulmak üzere anlatımlar da eklenecektir. Buradaki bilgiler kampanya boyunda, Dersim 38 Forumu'nda yayınlanmış ya da çeşitli kaynaklardan, diğer site ve forumlardan derlenmişlerdir.

Tanıklar:

Demenanlı Qême Cıvê Qej'in kızı Xecê (Bkz. Celal Yıldız, Dersim Dile Geldi, ayrıca bkz. Evrim Alataş, "Efendim Şarklıyım ben, sürgünüm", Ek Gündem, 23 Temmuz 2005)
Şığanlı Hıdo (Bkz. C. Yıldız, a.g.y.)
Seyit Rıza'nın torunu Ağdatlı Zeyniko (Bkz. a.g.y)
Kırğanlı Gıdo (Bkz. a.g.y)
Koçanlı Kopo'nun oğlu Zabit (Bkz. a.g.y)
Koçanlı Mıle Hesên (Bkz. a.g.y)
Ema Lengê (Bkz. Hüseyin Yıldırım, Ema Lenge)
Demenanlı Sengal Xatun (Bkz. İsmail Kılıç, www.mamekiye.de)
Emekli Albay Hacı İbrahim Hulusi Yahyagil'in anlattıkları (Bkz. "Son Şahitler Bedüzzaman Said-i Nursi'yi Anlatıyor". Aktaran M. Kalman, Belge ve Tanıklarıyla Dersim Direnişleri, s. 396-397)
Üsteğmen Secaettin'in Anlattıkları (Bkz. Musa Anter, Anılar. Akt. M. Kalman, a.g.y., s. 398)
Düzceli Er Halil Çolak'ın Anlattıkları (Bk. Yeni Nesil Gazetesi, 30 Mayıs-18 Haziran 1989 sayıları. Ayrıca bk. M. Kalman, a.g.y., s.399-400)

Necip Fazıl Kısakürek'in 1944'te askerliğini yaparken duydukları (Bk. Son Devrin Din Mazlumları. Ayrıca bk. M. Kalman, a.g.y., s. 401)
Hasan İzzettin Dinamo'nun Yazdıkları (Bk. Kutsal Barış, cilt VIII. Ayrıca bk. M. Kalman, a.g.y., s. 404-405).
Askerliğini Hozat'ta Yapan Kemal Bilbaşar'ın Anlattıkları (Bk. Cemo ve Memo adlı romanları. Ayrıca bk. MK, a.g.y., s. 414-415)
Sabiha Gökçen'in Anlattıkları (Akt. MK., a.g.y., s. 418)
Eski Cuntacı Muhsin Batur'un Sözleri (Bk. M. Batur, Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası, Milliyet Y., İst., 1985. Ayrıca bk. MK., a.g.y., s. 419)
Şükrü Laçın'ın Anlattıkları (Bk. Dersim İsyanından Diyarbakıra, İst., 1992. Ayrıca bk. M. Kalman, a.g.y., s. 406-407)
Türk Subayı Mümin'in Anlattıkları (MK, a.g.y., s. 303)
Sadi Koçaş'ın Anlattıkları (Bk. S. Koçaş, Kürtlerin Kökeni ve Güneydoğu Anadolu Gerçeği, İst., 1990. Akt. MK, a.g.y., s. 396)
Karslı Asker A. Demirtaş'ın Anlattıkları (Bk. MK, a.g.y., s. 393-394 ve 395)
Sıdika Avar'ın Sözleri (akt. a.g.y., s. 442-451)
Kamran İnan'ın Söyledikleri (Bk. Nokta, sayı 25. Akt. MK., a.g.y., s. 421-422)
Son Posta Muhabiri Osman Mete'nin 1948 Dersim İzlenimleri (akt. a.g.y., s. 453)
Celal Bayar'ın Sözleri (Bk. Celal Bayar Anlatıyor, Kurtul Altuğ, Tercüman, 17 Eylül 1986. Ayrıca bk. MK, a.g.y., s. 354)
İhsan Sabri Çağlayangil'in Anlattıkları (Bk. Anılar, Güneş Gazetesi, 18-19 Ağustos 1989)
Çihikli M.U.'nun Anlattıkları (Bk. MK, a.g.y., s. 394)
Laç katliamından kurtulanlardan A.G.'nin anlattıkları (Bk. MK, a.g.y., s. 394)
Alanlı İbrahim T.'nin Anlattıkları (Bk. a.g.y., s. 394)
C.M.'nin anlattıkları (Bk. a.g.y., s. 395)
Halvorili Menez Akkaya'nın Anlattıkları (Bk. M. Kalman, a.g.y., s. 368)
Kırğanlı M.T'nin 1985'te Anlattıkları (Bk. MK, a.g.y., s. 231-232, 303, 383)
K...Köyünden Murat'ın Anlattıkları (Bk. MK, a.g.y., s. 384)
Gülizar Ana'nın Anlattıkları (Bk. Özgür Gündem, 14 Nisan 1994, akt. M.K., a.g.y., s. 420-421)
Nuri Dersimi'nin Yazdıkları (Akt. a.g.y., s. 423)
Ferhat Doğan'ın Anlattıkları (Faik Bulut, Dersim Raporları. Ayrıca Nokta Dergisi, sayı 25, 1988 ve MK, a.g.y., s. 241-251)
Mehmet Konkutan'ın Anlattıkları (a.g.y., s. 309-310)
Bertal Rıza'nın Anlattıkları (a.g.y., s. 315)
İnfazların Görgü Tanığı Bayan Z.M.'nin Anlattıkları (a.g.y., s. 351)
1937'de 19-20 yaşlarında olan Şükrü Baykara'nın Nokta Dergisi'ne anlattıkları (Akt. Munzur Dergisi, Dersim 1937-1938: Yarım Yüzyıl Sonra, sayı: 20, 2004)
Nurali Yerlikaya, Mehmet Kangutan, Menez Akkaya ve Demenanlı Kamer Çiçek'in anlattıkları (Bk. Munzur Dergisi, a.g.y.)
Nihat Erim Hükümeti'nin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Emekli Albay Sadi Koçaş'ın Nokta Dergisi'ne söyledikleri (Aktaran Munzur Dergisi, a.g.y.)
38'de 10 yaşında olan Hıdır Ay'ın anlattıkları (Bkz. Munzur Dergisi, a.g.y., 38'ra ju Roze, Mesut Özcan).
Hüseyin ve Kudret Yıldırım çifti (Bkz. Seyfi Cengiz, Sürgün Öyküleri - Bir 38 Sürgünü Konuşuyor, 26 Mart 2005, Dersim Forum)

Hıdır Özçelik (Bkz. Dersimli LuF, Dersim Forum, 16 Nisan 2005)
Rukiye Kankotan (Bkz. Evrensel'den aktarma, 29 Kasım 2005)
İsmail Karagöz (Evrensel'den akt)
Kazım Ünlü (Evrensel'den akt)
Ali Oturan (Bkz. Şükrü Aslan, Dersim Sürgünleri-100 Yaşındaki Ali Oturan ile
Sohbet,Dersim'de İklim Gazetesi)
Yemos Xatun Anlatıyor (Bkz. Zaza Forumu, 22 Haziran 2001, akt. Berdan)
İbrahim (Celal Başlangıç, Koçgiri isyanında bir küçük kız, Zaza Forumu`ndan akt, 30
Kasım 2005).

İdam Edilen Dersim Büyüklerinin Anısına

(Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 17 Kasım 2006)

Dersim tarihi, direnmelerin tarihidir. Bu sayısız direnmeler, "Dersim" terimine özgün anlamlar kazandırmıştır. "Dersim" adı, bağımsızlık özleminin, zulme ve sömürüye karşı muhalefetin, ardı arkası kesilmeyen bir direnişin sembolü olmuştur.

Bir yerde mücadele varsa, orada öncüler, kahramanlar da vardır. Her mücadele mutlaka kendi kahramanlarını üretir.

Bir tarih yasağıdır bu.

Yüzyıllarca devam eden Dersim direnişi de, tarihi kişilikler, ulusal kahramanlar çıkarmıştır.

Bunlar arasında ilk akla gelenler S.Rıza ve Alişer'dirler.

Bu yazı, idam edilmişinin 55. yıldönümü nedeniyle S.Rıza'nın yaşamını ve mü-cadelesini konu almaktadır.

Başka ulusların mücadelesine, onların kahramanlarına (Mao, Enver Hoca vd) toz kondurmayan, onların eleştirilmesine tahammülü dahi olmayan bir cins Dersimli vardır ki, Dersim tarihi ve S.Rıza hakkında iki kelime konuşamaz. S.Rıza'nın adı geçtiğinde dudak bükür. Kürdistan'ın, Peru'nun, Etopya'nın sorunlarıyla ilgilenir, bildiriler dağıtır, toplantılar ve yürüyüşler düzenler, afişleme yapar. Fakat Dersim'i, Dersim'in sorunlarını bilmez. Peru'daki Maocu "Parlayan Patika"nın (The Shining Path) mücadelesi onu heyecanlandırır, ama Desmala Sure ve Dersim kurtuluş hareketinin varlığı ve mü-cadelesi karşısında duyarsızdır. Böyleleri yaman devrimciler olduklarını düşünebilir. Biz ise onların şahsında sömürge aydınının kuru, köksüz ve kim-likesiz tipik temsilcilerine tanık olduğumuzu düşünüyoruz.

Dersim'i Ke-malist olmakla suçlayanların bir argümanı da böylelerinin varlığı olmuştur.

Başta dönersek:

S.Rıza'yı ve Alişer'i, Türk sömürgeci-lerinin aşağılık jargonunda "sergerde" olarak adlandırılmış bu iki büyük insanı tanımak, onların davasını anlamak ve açıklamak, ülkemizin bugünkü kuşakları için kendisini tanımak, kendi sorunlarını kavramak demektir.

S.Rıza Kimdir?

M.Nuri Dersimi'nin aktardığı bilgilere göre:

S.Rıza, Dersim'in Şeyh Hasan Aşireti'nin Yukarı Abbasan kabilesi reis-lerinden Seyit İbrahim'in dördüncü ve en küçük oğludur. Dersim'in Kalmen Sor ve Lirtik bölgelerinin Deri Ari Köyü'nü karargah edinen S.İbrahim ölünce, aşiretinin liderliğini halef olarak

tain etmiş olduğu S.Rıza üstlenmiştir. Babasının ölümünden sonra S.Rıza, Lir-tik'ten ayrılarak Tujik Dağı eteğindeki "Ağdat Köyü" ne yerleşmiştir.

Ağdat Köyü, Hozat'ın Sin Nahiyesi'ne bağlıdır. Elazığ İstiklal Mahkemesi C.Başsavcısı Hatemi Şahamoğlu, S.Rıza'nın bu köyde "Viyalık" ve "Sesen Kale" olarak bilinen, ilki siyasi, ikincisi askeri iki karargahı bulunduğunu söylüyordu (Bk: "Belgelerle Dersim Ra-porları").

M.Nuri, halkın "Rıza", "Raybero Pil" ya da "Lace Baboyi" diye çağırdığı S. Rıza'nın idam edildiği 1937'de 75 yaşında olduğunu yazmaktadır (Bk: Kürdistan Tarihinde Dersim).

İsterseniz S.Rıza'yı, amansız düşmanı fa-natik bir Kemalist'ten dinleyelim.

Naşit Hakkı Uluğ, 1925 Haziran'ında yazdığı, fakat 1931'de yayınlanan "Derebeyi ve Dersim" adlı kitabında, "Dersimin kalbi" olan "Kirmil mıntıkası"nda oturduğunu belirttiği S.Rıza için şunları söyler:

"Ben Seyit Rıza'yı görmedim, fakat Der-sim'in kasabalısından, bir Sivashlı'dan, bir Eğin'liden farklı olmıyan kasabalısın-dan...dinledim" (Bk: a.g.e., S: 50).

"Seyit Rıza, Pizevank'ta türbesi, ama ufak bir kaleyi andıran mazgallı, siperli türbesinde yatan Seyit İbrahim isminde birinin oğludur, altmış-beş yaşlarında, uzun boylu, mütenasip endamlı, kır sakallı, siyah ve gümrak kaşlı, cazibeli gözlü, büyük ve gagamsı burunlu bir dağlıdır. Başına giydiği külahın üzerine yeşil ve siyah karışık sarık sarar, ayağına şalvar ve sırtına bir palto giyer, bu dinç heyet, Dersim'in en tipik adamıdır. Allak, oynak, elastik, politik Seyid'in, iç hayatı bir sırdır. Esrar içer derler ve fakat sıhhatine çok itina ettiği de müsellemdir."(a.g.e., S:43-44).

Aynı yerde şunları da söyler yazar:

"Seyit Rıza'nın siyasi fikri nedir, devlet nüfuz ve tesirinden azade olan Ağdat muhiti neye gebe dir? Bunları katiyetle kestirmek kabil değildir. Seyit Rıza menfaati için herşeyi yapabilecek bir tiyette idi. Meşrutiyetten evvel (1908'den evvel; S.C.) Ermeni komiteleriyle de birlikte çalışmış, Taşnaksiyon komitesine yazılarak, onların gayelerine and içmiş derlerdi. Üstelik milli mücadelenin başlarında Zara ve Ümraniye havalisinde karışıklıklar çıkaran aşiret reislerinden Alişan Bey'in kâtibi, akıl hocası olan Alişer ve Koçkiri aşiretinden elini kana bulayan birçok katiller senelerden beri Seyit Rıza'ya iltica etmişti. Alişer'i bir tesadüf mü, yoksa bir tertip mi Seyit Rıza'ya kâtip yapmıştı, o da meçhuldür. 1925 Şubat'ında Şeyh Sait isyan ettiği vakit, Dersim ağaları Cumhuriyete inkiyatlarını teyide geldikleri vakit, Seyit Rıza bunların arasında yoktu. Filhakiyke o yerinden kıvıldamadı, ama kendisinin şayan-ı itimat bir adam olmadığını ispat etti...

1925 Mayıs'ında Dersim'in merkezine kadar teftiş için giden Ordu Müfettişi, bu Dersimli ağayı Hozat'ta 'el öpmiye gelen-ler' arasında görmemişti. Seyit Rıza'nın adı 'Cumhuriyet bendesi' ağalar arasında kocaman bir istifham işareti gibi dolaşıyordu." (S:49-50).

S.Rıza'nın valiyi ziyarete gelmesinin Der-sim için, devlet için bir olay olduğunu be-lirten yazar, şöyle devam eder:

"Seyit Rıza'nın dedeleri hiçbir hükümet saygısı bilmeden Sultan Hamit devrine kadar geldiler" (S:45).

"Seyit Rıza, Karaballı, Ferhat, Abbas, Kırgan ve Laçın uşağı aşiretlerine Allah tarafından mı, Peygamber tarafından mı musallat edilmiş olduğu bilinmiyen bir ihtirastır" (S: 43-44).].

N.Uluğ, bir Kemalist idi. Dersim'e ve Dersimli'ye düşmandı. Düşmanca bir kin beslediği S.Rıza hakkındaki yargılarında objektif olmadığı açık.

Gene de yukarıya çıkardığımız satırlar yazarın düşmanca duygularından ayıklanarak değerlendirildiğinde, S.Rıza'nın kişiliği ve siyasi konumu üstüne açık fikirler edinmek mümkün.

S.Rıza el-etek öpmeyen, boyun eğmeyen onurlu bir Der-sim yurtseveridir. Bilinçli, kararlı, tutarlı bir ulusal kurtuluşçudur. Türk sömürge-ciliğinin uzlaşmaz, satın alınmaz bir düşmanıdır.

Tam da bu nedenledir ki, Dersim davası uzun süre boyunca S.Rıza'nın adı ile özdeşleşmiş, T.C devleti Dersim'e egemen olmak için S.Rıza'nın bir suikast yoluyla ortadan kaldırılmasını acil bir tedbir olarak düşünmüş, birçok suikast girişiminde bulunmuştur.

Sahan ve Alişer gibi büyük önderler bizzat devlet tarafın-dan tertiplenen suikastler yoluyla imha edilmişlerdi. Kemalistler, Dersim hareke-tini ezmek için öncelikle bu hareketin sınırlı sayıdaki en bilinçli ve en kararlı ön-derini imha etmeyi planladılar. Bütün imkanlarını ortaya koyarak bu planı uyguladılar da.

S.Rıza, görüşmeler yapmak üzere çağrıldığı Erzincan'da tuzağa düşürülüp tutuklandı (5 Eylül 1937). Kimi kaynaklar S.Rıza'nın 13 Eylül'de tutuklandığını be-lirtiyor (Bk: Ulus, 13 Eylül 1937).

Erzincan Hükümet konağından tutuklu olarak çıkarıldığında S.Rıza, orada toplanmış olan kitle önünde Dersim dili ile "Şerefsiz ve Yalancı Hükümet! ("Hukmato Zurekero Beşeref") diye haykırmıştı. Bu sözler, Türk hükümetinin ve basınının iddialarının tersine S.Rıza'nın kendi isteğiyle teslim olmadığını, hükümetin bir komplosuyla ele geçirildiğini kanıtıyor.

S.Rıza, 1937 yılının Ekim ve Kasım ay-larında Elazığ'da 57-58 kadar arkadaşı ile birlikte yargılandı. Yargılamalar tamamen göstermelikti.

Peki, Seyid'in suçu neydi?

Dersim halkını "isyana" teşvik etmek ve bu "isyana" fiilen katılmak.

Mahkeme böyle diyordu.

Bütün büyük devrimciler tarih boyunca böyle suçlanmıştı. Onların "Suçu" meşru isyan hakkını kullanmak olmuştur.

15 Kasım'daki son oturumda S.Rıza da dahil 11 kişi idama, 33 kişi ağır hapis cezalarına çarptırılır. 14 kişi de beraat eder. İdama mahkum edilenlerden üç veya dördünün cezası ileri yaşlarından dolayı otuzar yıl hapis cezasına çevrilir. Geri kalan yedi ya da sekiz kişinin idam cezası ise aynı gün (15 Kasım 1937) infaz edilir.

Bunlardan biri de S.Rıza'dır.

S.Rıza, duruşmalar sürecinde de, infazın yapıldığı sırada da en küçük bir yılgınlık ya da pişmanlık göstermez. Tam tersine oldukça inançlı ve cesur davranır. Onun bu tutumu düşmanlarının bile saygısını kazanmıştır.

Nitekim İhsan Sabri Çağlayangil, kendi anılarında S.Rıza'nın infazdan hemen önceki ve infaz sırasındaki son anlarını şöyle anlatır:

"Son sözünü sorduk. 'Kırk liram va saatim var. Oğluma verirsiniz' dedi...Seyit Rıza'yı meydana çıkardık. Hava soğuktu ve etrafta kimseler yoktu. Ama Seyit Rıza meydan insan doluymuş gibi sessizliğe ve boşluğa hitap etti:

Ewlade Kerbelayme.

Be xetayme.

Ayıbo,

zılmo,

cinayeto! dedi.

Benim tüylerim diken diken oldu.

Bu yaşlı adam rap rap yürüdü. Çingene'yi itti. İpi boynuna geçirdi. Sandalyeye ayağı ile tekme vurdu, infazını yaptı. Oğlu yaşında bir subayı öldürecek kadar katı yürekli olan bir insanın bu mukadder akıbetine acımak zor. Ama ihtiyarın bu cesaretini takdir etmekten kendimi ala-madım. Asabım çok bozuldu. Emniyet Müdürüne 'Ben üşüdüm otele gidiyorum' dedim".

Bu sözler S.Rıza'nın karakteri ve fikirleri konusunda çok şey anlatır.

1908-37 arasındaki hemen bütün Dersim di-renişlerine önderlik etmiş olan o büyük devrimci, ölümü de büyük dava adamlarına yaraşır bir biçimde karşılamıştı.

S.Rıza'nın büyük bir toprak ağası olduğu, bir derebeyi olduğu kocaman bir yalandır. S. Rıza Ağdat'lıydı. Ağdat ve çevresinde ekime elverişli toprak yoktu ki, toprak ağalığı da olsundu. Derebeylik, Diş Dersim diyebileceğimiz Dersim'in çevre kesimlerinde (Kemah, Arapkir, Çemişgezek, Pertek, Çarsacak, Pülümür ve Kiğı gibi) vardı ve tüm derebeyleri T.C.'nin işbirlikçisiydi. S.Rıza'nın önderlik ettiği Dersim direnişi hem devlete hem de devletle işbirliği yapan derebeylerine karşı yönelmişti. Devletin Dersim'de derebey-likle savaştığı iddiaları safsatadan başka bir şey değildi. Tam tersine Kemalistler derebeylerini koruyor ve kolluyordu.

S.Rıza'nın öncülüğündeki Dersim kur-tuluş hareketi, derebeylerinin konaklarını da başlarına yıktığı içindir ki, S.Rıza "çapulcu", "sergerde" vs. diye suçlanıyordu.

S.Rıza'nın varlığı ve adı Dersim davası ile o denli özdeşleşmişti ki, zamanın T.C. Başbakan'ı İsmet İnönü, S.Rıza ve arkadaşlarının idamı dolayısıyla verdiği demeçte, "Dersim meselesini ortadan kaldırdık...Dersim müşkilesinden kur-tulduk" diyordu (Aktaran M.Nuri Der-simi, Kürdistan Tarihinde Dersim, S: 306).

Tarih bu aceleci beyanları tekzip etti. S.Rıza'yı yitiren ve bir soykırım geçiren Dersim, büyük kayıp verdi, çok kan kay-betti, ama Dersim şuuru ve Dersim ruhu yok edilemedi. Ne Dersim sorunu çözülmüş, ne de Dersim davası ortadan kaldırılmıştı.

S.Rıza'nın taşıdığı bayrak yarım yüzyıllık bir aradan sonra da olsa Desmala Sure...tarafından yükseltilecekti.

Dersim'in Seyid'i!

Ey büyük önder!

Sen rahat uyu!

Dersim davası sahipsiz değildir.

Yeminimiz, andımız vardır.

Yarım yüzyıldır devam eden kirlili ve kapkara devir mutlaka kapanacak, hesap mutlaka sorulacaktır.

Geriye sayım başlamıştır.

(Bkz. Seyfi Cengiz, Desmala Sure Dergisi, "Seyit Rıza" başlıklı yazı, Sayı 4, 1992, London)

Kemalizm Faşizmin Ta Kendisidir

(Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 7 Aralık 2005/25 Kasım 2006)

38'de Dersim Sistemi ile Türk devlet geleneği karşı karşıya geldiler.

Türk devlet geleneğinin faşizmle paralellikleri yeterince açıktır. Bu geleneğin en belirgin özelliklerinden biri devlet fetişizmidir. Bir diğeri tekçilik, inkarcılık, ırkçı, yayılmacı, saldırgan ve şöven milliyetçiliktir.

Dersim jenosidinin adına Kemalizm denen ırkçı-faşist resmi ideoloji ile bağlantısı gözardı edilemez. Bu bağlantının anlaşılması çok önemlidir.

Kemalizmi anlamak için 1930'lu yılların dünya ve Türkiye koşullarını bilmek ve hatırlamak gerekir.

1930'lar ilk kez iki savaş arasında doğan faşizmlerin yükseliş dönemidir. Kemalizm, başta İtalyan ve Alman faşizmleri olmak üzere Avrupa faşizminden yakından etkilenmiştir.

1930'lar Kemalizm'inin olağanüstü bir devlet ve rejim biçimi olduğu doğrudur. Ama onun Bonapartizm olarak tanımlanması bir o kadar yanlış, hatta kasıtlıdır. Kemalizm, sıradan bir askeri diktatörlük değil, üniformalı faşizmdir. 1930'ların Kemalizmi, faşizmin Türk versiyonudur. "Ülkücü" tanımlaması Kemalistler'den kalmadır. M. Kemal, Alparslan Türkeş'in öncelidir. Türkeş'in ülkücülüğü onun mirasıdır.

1930'lu yıllarda Dersim ay-yıldızlı faşizmle karşı karşıyaydı.

Ama uluslararası toplum aynı sıralarda cereyan eden İspanyol faşizmine karşı mücadele karşısındaki duruşuna benzer bir tavır takınmak şöyle dursun, Türk faşizminin Dersim ve Kürdistan'da işlediği insanlık suçlarına ve soykırımlara seyirci kalmıştır. Mahkeme sürecinde Dersim davasında takınacağı tavır uluslararası toplum için bir sınav olacaktır. Bugün Dersim 38 Girişimi etrafında kenetlenme zamanıdır. Bu girişim işgale ve faşizme karşı bir birlik ve mücadele platformudur da.

Kahrolsun Kemalizm!

Yaşasın Dersim Dayanışması!

Dersim Volkanı Sönmez!

Kırım Mevkileri Hakkında Bilgiler

(Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 7 Aralık 2006)

Aşağıda listede görgü tanıklarının anlatımlarında geçen bazı mevkilerin adları görülüyor. Bu liste henüz çok eksiktir. Listeye son şeklini verebilmek için artakalan mevkilerin de tespit edilip eklenmesi, yer tariflerinin netleştirilmesi, varsa eğer hataların düzeltilmesi gerekecektir.

Kırım mevkilerinin elbirliği ile tespiti için forumlarda katılımcılara yapılan ilk çağrıda sadece örnek olsun diye adları verilen mevkiler:

Ali Boğazı

Hozat Kışlası Cıvarı

Lolan Taneri (Hozat)

Karabal aşiretinden Hasan Hayri ve amcasının oğlu Yusuf Cemil'in köyü

Zımek Köyü

Sin

Inciga

Heç Köyü (Xeçe, Hopik mevkii)

Çemişgezek altındaki dere

Tekke Köyü

Sıçan Gedığı

Çelemuru Deresi (Ağdatlılar taranır)

Pertek (Mercimek mıntıkası)

Laç Deresi

Muhundu

Çukur Köyü

Pah

Kalosan Deresi

Türüşmek

Pule Kewl: Hormek aşiret büyüklerinden Civarikli Bertal Ağa ve 66 yakını burada kurşuna dizildiler. (Bkz. Haydar Işık, Dersimli Memik Ağa)

Kılköy Deresi ile Kur ve Sap derelerinin birleştikleri yer (Bkz. Kazım Yeşilgöz, "Dersim Olayları ve 37-38 Dersim Katliamı", Munzur Dergisi, sayı 20, sayfa 34-36)

Masumpak Deresi (a.g.y)

Kılköy-Gundus Deresi (a.g.y)

Çukur-Karsini Deresi (a.g.y)

Kocavanes köyünün karşısında bulunan Aktoprak'taki dere (a.g.y)

Nazımiye Kevl çukuru (a.g.y)

Hars Deresi (a.g.y)

Pülümür'ün Mezra Köyü (1938), (Bkz: Caner Canerik, Ek Gündem, 6 Ağustos 2005).

Dersim 38 Forumu'nda bu listeye Hüseyin adlı katılımcı tarafından eklenen bilgiler (1 Aralık 2005):

Pülümür askeri kışlası: Pulumur asiretlerinin ileri gelenlerinden ikiyuz kisi burada kafaları kesilerek katledilirler.

Marcik: Demenan ve Haydaran koylerinden toplanan kafile burada katledilir. Toplu katliamın yapıldığı en büyük yerlerden biridir,

Balışer Deresi: Kureysan aşiretinin Kudu kolunun lideri Hesin Aga ve kafilesi burada öldürülürler.

Kerte Mazgerd: Alan asiret lideri Hesin Aga ve kafilesi burda katledilir.

Areye Halvoriye: Sayfanızda da fotografla yer alan katlima goturulen 217 Halvorili burda katledilerek Munzur a atılır.

Heniye Dızdu: Dest ve civar koylerden taplanan kafile burda katledilir.

Sayısının en az 260 olduğunu duydum.

Hesin adlı katılımcının ekledikleri (Bkz. Dersim 38 Forum, 6 Aralık2005):

Pülümür altında "Puxtar" mevkiinde toplu mezarlar vardır. Yol yapımında kemikler ortaya çıkınca, Tasniye'li Düzgün Baba giller kemikleri .çıkartıp aile mezarlığına taşıdılar. Zaten Bava Düzgün (Tasniyeli) 38'de aileden ölümler altında kalıp kurtulan tek şahıstır. O da hakkın rahmetine kavuştu. 38'le ilgili konuşma yasağı vardı. Tek kelime söylemezdi.

Gola Buyere'de: 200 den fazla adam toplatılıp burada kurşuna dizilmiştir.

Avzerd: Erzincan- Pülümür ipekyolu üzerinde (Hêl) dag gediginde bir toplu mezar yeri. Önceleri Ermeniler, 38 de de Dersimliler burada (Avzerd'de) toplama kamplarında yok edilmişlerdir.

Bu listeye 6 Aralık 2005'te Dersim 38 Forumu'nun yazarlarından İsmail Kılıç'ın eklediği bilgiler (daha geniş malumat için bkz. www.mamekiye.de):

Marçıg:

Burada 250 aile veya şahıs toplu halde katledilir.

Bunlardan ismini bildiklerim şunlardır:

Mirze Sile Hemi ailesinden Momidê Silê Hemi ve hamile eşi

Momide Sile Hemi'nin bacası Fidane

Heme Mirzê Sili'nin oğlu Mustafa (yaralı olarak kurtulan Mustafa Göyüldar) ve

Mustafa'nın kardeşi.

Mustafa'nın bir diğer kardeşi ise sürgüne gönderiliyor ve kendisinden bir daha haber alınamıyor.

Demenanlı Ale Heşi evinden sağ kurtulan olmuyor.

Hesê Alê Quri evi,

Xidirê Phediji evi

Soê Murtê Heşi'nin eşi vd.

Her aileden hiç değilse birkaç kişi hayatta kalsın düşüncesiyle teslim olmak üzere

Marçıg'e yollananlar birbirlerine bağlandıktan sonra önce makinalı tüfeklerle topluca katledilmiş, ardından gaz ile yakılmışlardır.

Khêrtê Mazgêrdi:

Burada topluca katledilen ailelerin ve şahısların isimleri:

Çukur küyünden Sülü ve Hesen ağaların bütün aile efradı

Dersimli Ozan Qemero Areyız'ın Cuxur üzerine söylediği türküde bu kırım çok açık şekilde dile getiriliyor.

Khêla:

Kırk hanelik bu köyden sadece üç kişi sağ kalıyor: Hemedyê Wuşenê Hemê Bege, Alê Khali ve Hemê Qemê Beleki.

Koe Sur:

Hese Gêwe ve Wusen Ağa Kırmızı Dağ'da kafaları kesilerek katledilirler.

Wusen Ağa, Elazığ'da oğlu Hasan ile birlikte idam edilen Civrail Ağa'nın oğludur.

Mirzê Silê Hemi'nin söylediği Dere Laci türküsünde soykırım oldukça açık şekilde dile getiriliyor.

Koe Sosın:

Hese Gêwe'nin eşi ve çocukları Sosın Dağı'nda katlediliyorlar.

Hese Gêwe ailesinden kurtulabilen tek kişi oğlu Heyder'dir.

Dewa Kurvak:

Bu köyden sadece beş kişi kırımdan kurtulabiliyor: Saverdiyo Qız, Saverdiyo Pil, Samali, ve Welê Alê Dewreşi'nin iki çocuğu.

Çhême Şêrxanu (Kutu Dere):

Çhemê Şêrxanu köyünden yalnızca 3 kişi sağ kalıyor (gerisini toplu olarak kırımdan geçiriyorlar): Alo Qer, Heso Xas, Hemeo Sur. Ünlü Besa Şia, Çhemê Şêrxanu köyündendi. Bese'nin baba tarafı (Samê Khêdi evi) da burada katledilir.

Bor Gni:

Meşhur Silo Sur'un köyüdür. Silo Sur'un köyü ve ailesinden hayatta kalan yoktur. Yıvise Sey Khali evinden sadece bir kişi kurtulabildi.

Vanku:

Memê Samali evi tümüyle kırımdan geçirildi.

Diğer kırım mevkileri:

Sahar
Xozmerage
Tuluk
Zuğur
Çola Heru
Derê Laçi

Yıkılan köylerin isimleri:

Xozmerağe, Hêgao Pil, Marçig, Gaxmud, Arekiye, Bor, Bor Gniye, Zimê Guli, Kurvarik, Pagaal, Hêgao pil, Azgu, Çemê Şêrxanu.

Torne Soy adlı katılımcının ekledikleri (7 Aralık 2006, Dersim 38 Forum):

Khertê Mazgêrdi:

Alan aşiret büyüklerinden ve Putik köyünden (Kırım mezrası) Qemê Alê Soy, burada katledilenler arasındadır.

Newsweek Türkiye Muhabirinin Sorularına Yanıtlar (Seyfi Cengiz, 30 Nisan 2007)

“Newsweek“, ABD’nin ve dünyanın önde gelen haftalık haber dergilerinden biri. Dünyada sekiz dilde yayımlanıyor. Haftalık tirajı dört milyon civarında. Bu derginin Sabah Grubu tarafından İstanbul’da Türkçe olarak yayımlanması tasarlanıyordu. “Newsweek Türkiye“ dergisinin muhabirlerinden Ali Kemal Erdem, 9 Mart tarihli mesajında bu derginin Nisan ayı içinde çıkacak ilk sayısı için Dersim 38 Girişimi’nin çalışmaları hakkında bir haber hazırlamak istediğini ilettili. Kabul edilirse sorularını iletilecekti. Bu talebi kabul edildi ve sorularını girişim adına yanıtlanmak üzere bana gönderebileceği söylendi. Sayın Erdem’in 16 Mart günü ilettiliği soruların yanıtları 6 Nisan günü kendisine gönderildi (“Sorulara Yanıtlar“). Bu arada yayımlanacaksa eğer, ne zaman, hangi sayıda yayımlanabileceği konusunda birkaç kez kendisinden bilgi istendi. Sayın Erdem’in 30 Nisan tarihli yanıtında şu açıklama yapılmaktadır:

“...Haklısınız size cevapta geciktim. Ancak tam Türkiye’ye özgü bir sorunla karşılaştık. Bildiğiniz gibi Newsweek Sabah Gazetesi bünyesinde yayınlanacaktı. Ancak TMSF Sabah’a elkoyunca Amerikan Newsweek yönetimi biz devlet bünyesinde dergimizi çıkarmayız diyerek projeyi beklemeye aldılar. Kısaca Newsweek Türkiye’nin çıkışı en azından birkaç aylığına ertelendi. Şu an kadro olarak bizde süreci bekliyoruz....Bu belirsizliklerden dolayı cevap vermekte geciktim. Kusura bakmayın sizi de yordum ama düşünsem aklıma gelmeyecek bir olay olduğu için şu an için yapılacak bir şey de bulunmuyor. Selamlar saygılar.“

Bu açıklama üzerinedir ki Newsweek Türkiye’nin sorularına verilen yanıtları yayımlama hakkımız doğmuştur.

Sorular ve Yanıtlar

1-Her şeyden önce şu an yapılan girişimin tam olarak amacı nedir?

Girişimin amacı Dersim soykırımını mahkemeye taşımak, uluslararası topluma duyurmak ve tanınmasını sağlamaktır. Dersim coğrafyasının, kimlik, dil ve kültürünün genel bir varlık sorunuyla karşı karşıya bulunduğu bir aşamada başlatılan bu girişimin geriye dönük adalet arayışının yanısıra, bugün ve yarınımız için de büyük bir önem taşıdığını düşünüyoruz.

2-Soykırımın kabul edilmesi fikri nasıl oluştu? Niçin böyle bir girişim başlatma ihtiyacı hissettiniz?

1937 ve 1938 yıllarında yaşananlar Dersim dilinde “Tertele“ sözcüğü ile karşılanmıştır. Bu sözcüğün Türkçe karşılığı “Soykırım“dır. 1915, “Tertelo Vırên“ (İlk Soykırım); 1937-38 ise “Tertelo Pêên“ (Sonraki Soykırım) olarak tanımlanmıştır. Dil, toplumsal bilinçtir. Dersimli 1915 ve 38’i böyle algılamış, böyle yorumlamıştır. Dersim camiasının kendi öz hükmü budur. Konuşan bir toplumun vicdanıdır. Bu muhakeme Dersim takvimine de girmiştir. 1938 yılı Dersim takviminde bir milada dönüşmüştür. Sade Dersimli yakın tarihimizi kural olarak “38’den önce“ ve “38’den sonra“ şeklinde bölerek anlatmaktadır. Yalnızca bu iki olgu bile 38’in Dersim toplumunda derin yaralar açtığını, toplumca mahkum edildiğini gösterirler. Kaldı ki 38, hâlâ yüzlerce canlı şahidi olan bir trajedidir. Yaşanan acılar unutulmamış, kuşaktan kuşağa taşınagelmiştir. Bugünkü kuşaklar 38’de yaşanan acıları, bunlara ilişkin ağıtları dinleyerek büyüdüler. Olayların anıları, fiziksel ve ruhsal etkileri henüz tazedir. Neredeyse her Dersimli’de izleri vardır. Hemen her evde ve günlük sohbetlerde kendiliğinden konu olmakta, birilerinin gözleri dolmaktadır. Bu acılara, sessiz ağlayışlara daha fazla tahammül edilemezdi. “Soykırımın kabul edilmesi fikri“ bir buluş değil, bu genel atmosferin, bir toplumsal ihtiyacın ürünüdür. Bu yara kuşaktan kuşağa taşınarak iyileşemezdi. Birileri toplumun yüreğindeki sese tercüman olmalı, onu somut bir talebe dönüştürmeliydi. Bedeli ne olursa olsun bu çılgınlığı dış dünyaya duyurmalıydı. Görev, bu toplumun bağrından çıkan aydınlara düşüyordu. İçlerinden birilerinin bu konuda yol göstermesi, birşeyler yapması gerekiyordu. Sırf tarihe not düşmek ve vicdanen rahatlamak için bile olsa konuyu mahkemeye taşımak ve dünyaya duyurmak zorunluydu.

Dersim 38 Girişimi yaklaşık iki yıl önce işte böyle başladı (29 Mart 2005).

“Soykırımın kabul edilmesi fikri“, bir realitenin tanınması talebidir. Ülkemizin yalnızca dünkü değil, bugünkü görüntüsü de bu gerçeğin ifadesidir.

1937-38’de başlatılan imha süreci o tarihten bugüne başka biçimler altında aralıksız devam ettirilmektedir. Halkımızın inancı, dili ve kültürü üzerindeki baskılar, 1990’lı yıllarda zorla boşaltılmış, yakılıp yıkılmış yüzlerce yerleşim birimi, bu yetmezmiş gibi yapımı sürmekte olan barajlarla sular altında bırakılacak bölgeler ve buralardan göçe zorlanacak binlerce başka insan, siyanürle altın arama uygulamaları, arta kalan son yaşanır bölgelerin de dağıtılması ve bitirilmesini amaçlayan projelerdir. Dersim 38 Girişimi, devletin kırım ve sürgünden arta kalan ne varsa bitirilmesini amaçlayan bu politikalarına da bir son verilmesi isteğidir.

3-Girişimin fiziki bir alt yapısı var mı? Yani Ermeni Soykırımı’nda olduğu gibi bu işi savunan kuruluşlar, lobiler bulunuyor mu? Konuyla ilgili olarak bir Tuncelili arkadaşım daha çok internet üzerinden gelişen bir hareket dediği için bu soruyu özellikle soruyorum. İnternet’te benzeri çok girişimler başlatılıyor ve gelişmeden bitiyor. Bu nedenle bu

girişim kendinden gelişen bir hareket mi yoksa uzun yıllara yayılabilecek bir mücadeleyi yürütebilecek şekilde organize olmuş bir yapı bulunuyor mu?

Fikir olarak yaklaşık iki yıl önce internet üzerinden önerilip tartışıldığı doğrudur, ama internet üzerinden geliştirildiği doğru değildir. “Dersim 38’den Dolayı TC Devletinden Davacıyız!” adıyla internette açılan imza kampanyası çok geçmeden evlere, sokaklara, çeşitli etkinliklere taşınmış, kurumlaşmaya başlamıştır. Sizin de işaret ettiğiniz gibi, uzun yılları alabilecek böylesine çok boyutlu ve kapsamlı bir çalışmanın organizasyonsuz yürütülemeyeceği açıktı. Nitekim kısa bir süre sonra bu yönde adımlar atılmıştır. Daha başlangıcında bireysel değil kolektif bir girişim olmasına özen gösterildiği için, gönüllülerden bileşen bir komite oluşturulup istisnasız tüm imzacıların çağrılı olduğu bir kongre düzenlenmiştir. Bu kongrede konu etraflıca tartışılıp demokratik işleyişe sahip bir kolektifin inşasına başlanmıştır. Geçen süre zarfında pek çok ülke, eyalet ve merkezde girişimi ve açtığı kampanyayı destekleyen gönüllü komiteler doğmuştur. Dersim 38 Girişimi, gelinen noktada, kongresi, yürütmesi, koordinasyonu ve muhtelif komiteleri ile organize olmuş bir kolektifi tanımlamaktadır. Gönüllülerden bileşen bu kolektifin gizlisi saklısı yoktur. Son derece açık ve demokratik bir işleyişe sahiptir. Girişimi destekleyen herkesin katılım ve denetimine açıktır. Tüm faaliyetleri kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla kendisinin web sayfasında (dersim38.org) belirli aralıklarla rapor edilmektedir. Başlangıçtan bugüne kadarki faaliyetin seyri ve alınan mesafe isteyen herkes tarafından bu sayfanın arşivinde görülebilir.

4-Soykırımın kabul edilmesi amacıyla ne yapılmasını düşünüyorsunuz? Mahkeme açılacağı belirtiliyor. Şu ana kadar bu konuda bir girişim oldu mu? Başka ne gibi çalışmalar yapılıyor bu çalışmalara ilgi ne düzeyde?

Elde bir dosya olmaksızın hukuki süreç başlatılamaz. Daha başarılı bir lobi faaliyeti için de dosya zorunludur. Sürmekte olan faaliyetlerden biri kapsamlı bir dosya hazırlığıdır. Yaşananlarla ilgili her türlü bilgi ve belge temin edilip biraraya getirilmeye çalışılmaktadır.

5-Soykırımın uluslararası anlaşmalarda bazı tanımları var? Dersim’deki durum bu şartlara uyuyor mu? Her şeyden önce karşılaşıcağımız sorulardan biri Dersimlileri ayrı bir halk mı kabul ediyorsunuz sorusu olabilir? Bir de genelde devlete karşı olan aşiretler katliama uğrayıp işbirliği yapanlar kurtulduğu için bunun soykırım olarak kabul edilemeyeceği gibi bir eleştiri durumunda ne düşünüyorsunuz?

"Dersimliler'i ayrı bir halk mı kabul ediyorsunuz?" sorusuna kısa bir yanıtla başlamakta yarar var.

Bu noktada bizim esas aldığımız dış dünyanın Dersim hakkında ne düşündüğünden çok Dersimliler’in kendileri hakkındaki görüşleridir. Dersimliler kendilerini kuşatan Müslüman çevreden farklı ve ayrı bir halk olduklarını düşünürler. Bu düşünce tarihsel gerçeklerle örtüşmektedir. Bu fikrin oluşmasında Çaldıran (1514)’dan 1938’e kadarki yaklaşık beş asır zarfında yaşanan tecrübenin payı önemlidir. Katliam ve sürgün, Dersim sorununun gündemde olduğu bu beş asır boyunda sık sık tanık olunan bir uygulamadır. 1938, Çaldıran’la başlayan sürecin devamıdır. Bu zaman zarfında Dersim ve Kızılbaz toplumu sayısız cihad seferine maruz kalmış, onlarca kırığa uğramıştır.

"Soykırım" kavramına gelince:

9 Aralık 1948 tarihli "Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi"nin 2'inci maddesinde soykırım (jenosid) aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

"Ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu tamamen veya kısmen imha niyeti taşıyan aşağıdaki türden eylemlerden herhangi biri, bu sözleşmede soykırım anlamına gelmektedir:

- (a) grubun mensuplarını öldürmek;
- (b) grubun mensuplarına bedensel veya zihinsel/ruhsal zarar vermek;
- (c) grubu fiziksel bakımdan tamamen veya kısmen ortadan kaldırmak için yaşam koşullarını bilinçli/kasıtlı şekilde hasara uğratmak;
- (d) grup içinde doğumları/doğurganlığı önleyecek tedbirler dayatmak;
- (e) grubun çocuklarını zor yoluyla başka bir gruba transfer etmek".

1937 ve 38 yıllarında Dersim'de yaşananların Birleşmiş Milletler'in yukarıda çevirisini verdiğim soykırım tanımına uyduğu kuşkusuzdur. Bu kırımın Birleşmiş Milletler'in soykırım tanımının hemen bütün unsurları mevcuttur.

1938'de; bir nesil (çocuklar), bir cins (kadınlar), bir sosyal tabaka (aşiret ve ocak büyükleri), bir toplumsal birim/hücre (aşiret), bir etnik grup (Dersimliler), bir dinsel-kültürel topluluk (Kızılbaşlar), önceden planlanmış bir girişimle kırımdan geçirilmiştir. Dersim soykırımının temel özellikleri çok özet haliyle bu şekilde sıralanabilir.

1938, bir çocuk kırımıdır. İsmail Beşikçi ana karnındaki ve emzikteki çocukların katledilmesinin bu kırımın en önemli özelliği olduğunu söylerken tamamen haklıdır. 1937-38 doğumlu kimselere nadiren rastlanır. 38 sonrasında doğanların bir bölümü 37 veya 38 doğumlu gösterilerek bu gerçek gizlenmeye çalışılmıştır. İnfaz biçimleri tüyler ürperticidir. Hamile kadınların karnının süngü ile deşilmesi, çocukların kafalarının kesilmesi, kılıçlara takılarak teşhiri, kafaları taşlara vurularak öldürülmeleri, vd.

38'in ikinci en önemli özelliği genç kızları ve kadınları hedef alması, bir kadın kırımı olmasıdır. Burada da infazın biçimleri korkunçtur: Tecavüzün yanısıra, genç kızlar ve kadınlar mağaralara doldurulup dinamitlenmiş, yakılmış veya zehirli gazlarla boğdurulmuştur. Bir diğer özellik, başta yurtsever öğeleri olmak üzere dönemin topluma öncülük edebilen ve milli haklar talep eden yegane toplumsal tabakası olan aşiret ve ocak büyüklerinin topyekün imhasıdır. Bu tabakanın ajanlaştırılması beklenen sonucu vermeyince kırımına karar verilmiş ve bu karar suikast, idam ve sürgün gibi değişik biçimler altında infaz edilmiştir. Özelliklerden biri de direniş geleneği ve yeteneği en güçlü aşiretlerin aşiret halinde imha edilmiş olmasıdır. Tipik örneklerden biri Demenan aşiretidir. Bu aşiret, neredeyse tamamen "imha" edilmiştir.

Tunceli Kanunu (1935) ile başlatılan devlet vahşetine karşı bütün aşiretlerin birleşememiş olması işlenen suç hafifletmez. Aşiretler arasında genel bir dayanışmayı engellemek için, Birinci Umum Müfettişliğin kurulduğu 1927'den itibaren yoğun çaba sarfedilmiş, aşiret çelişkilerinden yararlanmak dahil her türlü hileye başvurulmuştur. Buna rağmen kırımdan mağdur olmamış aşiret ya da insan yok gibidir. Sözelimi Alan aşireti devlete karşı diremediği halde bu aşiretin bütün ileri gelenleri toplatılıp köylerinin dışında ağır makinalarla katledilmiş, önemli bir bölümü de uzak diyarlara sürülmüştür.

Uzun sözün kısası, 38'de Dersim toplumunun dokusu jenosid ve tehcirle kırılıp dağıtılmıştır.

Mustafa Kemal, İsmet İnönü ve Celal Bayar gibi Türk devletinin en önde gelen şahsiyetlerinin, "Dersim meselesini...ne pahasına olursa olsun...ortadan

temizlemek,...kökünden kesmek" (M. Kemal), "Dersim denilen işi sureti katiyede tasfiye etmek" (C. Bayar), dediklerinde neyi kasttettikleri uygulama ile sabittir.

Kemalistler, daha Koçgiri direnişi yıllarında Dersim'i işgal, ilhak ve sömürgeleştirme kararı almış, özellikle Şeyh Sait direnişi sonrasında bunu bir programa bağlamıştır. Musul ve Hatay gibi sorunların doğurduğu güçlükler ve daha elverişli fırsatların kollanması nedeniyle kesintiye uğrayan bu program, 1930'ların başlarında daha fazla ertelenemeyecek bir karar olarak görülmüştür. Bu programın ne pahasına olursa olsun gerçekleştirilmek istendiği, bu amaca ulaşmak için teorik planda gerekirse Dersim'in tamamen boşaltılması ve/veya yerinde imhası gibi en uç seçeneklerin bile hesaba katıldığı verilerle sabittir. Nitekim 1937-38'deki uygulama eşine ender rastlanan bir soykırıma dönüşmüştür.

1937-38, siyasi bir karardır. Dersim'de yüzyıllardır süregelen farklı, başka deyişle olağandışı sayılabilecek bir durum yokken kararlaştırılıp hayata geçirilmiştir. Bu tarihten önce Dersim'de "isyan" olarak tanımlanabilecek bir hareket yoktur. Resmi kaynakların bir bölümü dahi bu gerçeği inkar etmez veya edemez.

Sözgelimi CHP'nin ve hükümetin resmi organı konumundaki "Ulus" gazetesinin başyazarı Falih Rıfki Atay, "Tunceli Kanunu" Meclis'ten geçtikten bir gün sonra bu kanunun sebebi konusunda şöyle yazmaktadır: "İmparatorluk isyan bekler ve kan dökerdi. Biz isyan ve kan ananesini ve şartlarını ortadan kaldıracamız. Dün kamutayda alınan tedbirlerin maksadı ve ruhu bundan ibarettir". Kan dökmek için isyan beklemek gerekmediğini söyleyen F. Rıfki Atay, "Tunceli Kanunu"nun sebebi "Ne bir isyan ne de buna benzer anormal bir haldir...Müzmin bir hastalığı kökünden gidermektir", diyerek açık açık konuşur. O'nun "müzmin bir hastalık" derken kastettiği Çaldıran'dan beri beş asırdır süregelen "Dersim Meselesi" idi. 1930'lu yıllarda Türkiye'nin en acil sorunu Dersim'di. Bu "mesele" sadece bugünkü Tunceli ile sınırlı da değildi. Soykırımın sürdüğü sıralarda, "Dersim'de medeni adam yavrusu büyümez", yani Dersim medenileşemez diyerek "Islahat" yerine Dersim'i boşaltma çağrısı yapan ırkçı yazar Y. Mazhar Eren'in deyişiyle, "Dersim; tesirleri Sivas-Malatya-Bayburt üçgenine saçılan bir yangın"dı. Tam da bu nedenledir ki Tunceli Kanunu'nun ve Dördüncü Genel Valiliğin geçerlilik alanı yaklaşık bu coğrafya ile, yani Dersim sorununun sınırları ile örtüşüyordu. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Kasım 1931 tarihli raporu, aslında bir soykırım ve tehcir kararıdır. Bu tarihte Elazığ'a gelen Şükrü Kaya, burada Birinci Umumi Müfettiş İbrahim Tali Öngören, Elazığ valisi, Kazım, Kenan ve Osman paşalar, ve diğer valiler ve kumandanlarla ikili ve toplu görüşmeler yapar. Onlarla birlikte Mazgirt, Pertek, Çemişgezek ve Hozat'a gider. Bu sırada Dersim konusu etrafıca görüşülür.

Varılan sonuç şudur: "Dersim'in ıslahı acil ve kesindir. Ertelenmesinde devletçe zarar vardır", "Dersim Sorunu'nun bitirilmesi" acil ve şarttır. Bunun için bir askeri hareketin zorunlu olduğu görüşünden hareketle, yapılacak askeri hareketin bütün boyutları ve aşamaları ayrıntılarına varana dek konuşulur. Dersim'in sonuçsuz kalan önceki tüm tedip ve tenkil hareketlerinden farklı olarak bu kez kesin şekilde Türk yönetimine sokulması için yapılması gerekenler tartışılır. Askeri hareketin ne zaman başlayacağı dahi daha bu tarihte, yani Kasım 1931'deki bu görüşmelerde karara bağlanır. "Bu harekate 1932 senesinin uygun mevsiminde başlanması" kararlaştırılır. Raporun bir diğer yerinde "Harekate Haziran'da acele başlanmalıdır" denilmektedir (yani 1932 yılının Haziran ayında). 1937-38 Dersim soykırımının en ince ayrıntılarına varana kadar tartışılıp planlandığı ve bu plana göre derhal hazırlıklara girişildiği tarihtir bu. Hazırlıkları 1931

sonunda başlatılan bu askeri hareketin son safhası olan soykırım ve tehcir periyodu İkinci Savaş ortamına denk getirilmiştir. Özetle, Şükrü Kaya'nın sözünü ettiğim raporu yukarıda değindiğim kişi ve makamlarla yapılan görüşme ve tartışmaların ardından alınan kararlardır. Bu kararlar rapor haline getirilip öneri veya teklif olarak Başbakanlığa sunulmuştur. Aynı raporun ekinde sürgün edilecek Dersim önderlerinin bir listesi de "Lahika" başlığı altında verilmiştir. Şükrü Kaya Raporu'nda bu "Lahika"ya şöyle referans verilmektedir: "Kimlerin nerelere ve ne şekilde sürgün edileceği ayrı olarak ve ek halinde raporun sonuna eklenmiştir"

(Bk. Jandarma Umum Kumandanlığının "Dersim" adlı yayını, Şükrü Kaya Raporu). Çok önemli olan ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın daha erken bir raporunu esas alan Şükrü Kaya raporu bir soykırım ve tehcir kararı veya teklifi olarak tanımlanabilir. 1936'daki Meclis açış konuşmasında Mustafa Kemal şöyle diyordu: "Dahili işlerimizde en mühim bir safha varsa o da Dersim meselesidir. Dahilde bulunan işbu yarayı, bu korkunç çıbanı, ortadan temizleyip koparmak ve kökünden kesmek işi her ne pahasına olursa olsun yapılmalı ve bu hususta en acil kararların alınması için, hükümete tam ve geniş yetkiler verilmelidir". "Milli Şef" in Dersim'i hedef gösteren bu sözleri 4 Mayıs 1937'de gizli bir Bakanlar Kurulu kararı ile bir taarruz emrine dönüştü.

CHP Genel Başkan Vekili ve Başbakan İsmet İnönü'nün 14 Haziran 1937 tarihli Meclis konuşması da bir belge niteliği taşımaktadır. İnönü, bu konuşmasında şöyle der: "Hükümet Tunceli'nde iki seneden beri ıslahat programı uyguluyor. Bu program mıntıkayı medenileştirmek için...(dir)...Bunu...bazı reisler iyi karşılamadılar. ıslahat programına muhalefet ve mukavemet etmek istediler. Bu bizi, tarihini tam söylemiyorum, Mart nihayeti Nisan bidayetinde hususi askeri tedbirler almayı icab ettirdi...Tunceli'nde ıslahat programı... devam etmektedir. Yol yapıyoruz, mektep yapıyoruz, karakol yapıyoruz..." İsmet İnönü'nün bu sözleri de Dersim soykırımının çok önceden kararlaştırılıp bir programa bağlanmış bilinçli bir girişim olduğuna işaret ederler. Burada bizzat devrin Başbakanı tarafından Dersim "muhalefet ve mukavemeti"nin nedeni de bir biçimde ifşa edilmektedir: Soykırım girişimine, onun hukuki kılıfı olan Tunceli Kanunu'na karşı "muhalefet ve mukavemet".

CHP Genel Başkan Vekili ve Başbakan Celal Bayar'ın 29 Haziran 1938 tarihli meclis konuşması da benzer ifşaatlar içerir. Türkiye'nin en önemli iç meselesinin "Dersim meselesi" olduğuna işaret eden eski İttihatçı Bayar, konuşmasını şöyle sürdürür: "Dersim'de bir ıslahat programımız vardır. Bu program yürümektedir. Yol, köprü, karakol ve mektep inşaatları suretiyle. Geçen sene askeri hareket yapıldı... Bu sene içinde bu programa göre askeri hareketin yürütülmesi lazımdır...Dersim için tatbik etmekte olduğumuz programın icabı olarak bu meseleyi sureti katiyede halletmek ve Dersim denilen işi sureti katiyede tasfiye etmek için alacağımız bir tedbir daha vardır. Yakında ordumuz Dersim havalisinde manevralar yapacaktır. Umumi bir tarama hareketiyle...bu meseleyi kökünden söküp atacaktır...Bizim için esas olan şey, Kemalist rejimdir. Türk vahdetidir. Türk milliyetçiliğidir".

Dersim'in en büyük iç tehdit olarak görüldüğü 1930'larda Kemalizm ile faşizm arasındaki ayniyet özellikle belirgindir. Bu zihniyet kendisini her alanda çok açık şekilde belli etmektedir. Örneğin TC'nin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt Ağrı Kürt direnişinin sürdüğü sırada şu sözleri etmektedir: "Bir Türk ülkesinde Türk olmayanların bir tek hakları vardır. Türk milletine köle olma hakkı, asil Türk milletine uşaklık etmek hakkı"

(Bk. Milliyet, 19 Eylül 1930). Cumhuriyet Başyazarı Yunus Nadi, bu gazetenin 17 Haziran 1937 tarihli sayısında yayınlanan "Tunceli Vilayetinin ıslahı ve Medenileştirilmesi" başlıklı yazısında, "Türk vatanının ortasında Dersim bir leke idi" demektedir. 1930'ların Türk basınında Mussolini ve Hitler övgüsü eksik olmaz. Yukarıdaki veriler alt alta yazıldığında ortaya çıkan sonuç, Dersim katliamının bir soykırım olduğudur. Önceden planlanmış bilinçli bir girişim olan bu kırımın hazırlıkları Şükrü Kaya Raporu'ndan görüleceği gibi en geç 1931 sonunda başlatılmıştır.

6-Mahkemeye ne gibi deliller sunmayı düşünüyorsunuz?

Ulaşıp derleyebileceğimiz inandırıcı nitelikte ne kadar bilgi ve belge varsa. Görgü şahitleri ve Dersim'in bugünkü görüntüsü de dahil. Belge konusunda sıkıntı çekmeyeceğimiz söylenebilir. "Dersim Raporları" olarak bilinen resmi metinlerin hemen tümü birer belgedir. Jandarmanın Umum Kumandanlığı'nın "Dersim" başlıklı kitabı bir belgedir. "Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)" kitabı bir belgedir. "Tunceli Kanunu"nun kendisi başlı başına bir belgedir. Mustafa Kemal ve Fevzi Çakmak'ın 4 Mayıs 1937 tarihli taarruz emri bir belgedir. 4 Mayıs emrini takiben ve daha sonraları uçaklarla dağıtılan hükümet ve Dördüncü Genel Müfettişlik bildirimleri birer belgedir. Yaşanan vahşetin canlı tanıklarının anlatımları birer belgedir. Dersim'in her yanındaki toplu mezarlar herkes tarafından bilinen bir şeydir. Tan, Kurun, Ulus, Altan, Vatan, Son Telgraf ve Cumhuriyet gazetelerinin 1937 ve 1938 yıllarına ait nüshalarında yer alan yazı, haber ve fotoğraflar içinde belge niteliği taşıyan bir hayli materyal mevcuttur. Laç'teki kırımın sürdüğü bir sırada 24 Temmuz 1938'de çekildiği anlaşılan bir fotoğrafın arkasındaki "938 Tunceli hareketinde alayımızın imha ettiği aşiretlerin sonuncusu olan (demenan) aşiret reisleri ve avanesi sığındıkları mağaradan çıkarıldıktan sonra" şeklindeki açıklama bir belgedir. Burada Dersim'in aşiret aşiret "imha" edildiğinin, en azından amacın bu olduğunun itirafı vardır. Görüleceği gibi belge konusunda sıkıntımız olduğu söylenemez. Ama henüz ulaşılmamış ne varsa ulaşılmamasında yarar vardır. Meclis Tutanakları, herkese açılmayan Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Arşivleri (ATASE), Başbakanlık Arşivi ve diğerlerinde daha bir yığın başka belgenin olması çok büyük olasılıktır.

7-Çevrenizdeki Tuncelilerin konuya ilgisi nedir? Bu işin takipçisi olabilecek bir kitle bulunuyor mu?

Sizin "Tuncelili", bizim "Dersimli" dediğimiz özüne bağlı, yurt özlemi içinde olan her insan bu girişimin destekçisidir, bu davanın takipçisidir.

8-Şu an çalışmalarınız daha çok Almanya'da yoğunlaşıyor sanırım diğer ülkelerde ve Türkiye'de bu konuda bir çalışma düşünüyor musunuz?

Dersim halkının yarısından fazlası Avrupa'dadır. Arta kalanının büyük bir bölümüyse Türkiye metropollerinde yaşamaktadır. Gönüllü değil zorunlu bir yaşam biçimidir bu. Dersim'de insanca yaşayabilme özleminin Avrupa'daki Dersimliler arasında daha yoğun olması, kardeşçe ve insanca yaşama talebinin daha çok bu kesimden yükselmesi doğaldır. Çalışmalarımızdan Dersimliler'in büyük çoğunluğu haberdardır. Dersimliler'in yaşadığı hemen her ülkeden Dersim 38 Girişimi'ne destek vardır. Henüz yeni olan girişimimizin faaliyetleri Türkiye metropollerinde de kaçınılmaz olarak etkisini gösterecektir.

9-Ermeni ve Pontos soykırımından sonra yeni bir soykırım iddiasıyla ortaya çıkılması sizinle ilgili değişik eleştirilerin de gelmesine neden olabilir. Neden şimdi, kişisel olarak dikkat mi çekmek istiyorsunuz ve yabancı bağlantılı bir hareket gibi sorularla karşılaşırsanız ne cevap vermeyi düşünüyorsunuz?

Ulus-devletçi, tekçi, inkarcı ve ırkçı anlayış bir sıra halkın ve kültürün kırımına sebep olmuştur. İşlenen suçlar ısrarla reddedilmekte, yaşanan trajedilere yenileri eklenmektedir. Bu koşullar altında işlenen insanlık suçlarının birbiri peşisıra gündeme getirilmesinde yadırganacak bir durum yoktur. Gelebilecek eleştiri ya da karalamaları tahmin etmek zor değil. Malum açıklama biçimlerinin bilincindeyiz. Bu yüzden hak ve adalet arayışından vazgeçecek değiliz.

“Neden şimdi?” sorusuna gelince.

Bu sorunun yanıtı Dersim’in andaki görüntüsüyle yakından ilişkilidir. Dersim, kendisini kuşatan çevreye mensup milliyetçi ve İslamcı güçlerin işgali, şiddeti ve tasallutu altındadır. Dersim kimliğini tanımayan, Dersimli’nin sorunları ve özlemlerine yabancı bu güçler tarafından bir savaş arenasına çevrilmiştir. Sürekli kan kaybetmekte, adeta bir kamp görünümü sunmaktadır. “Neden şimdi?” sorusunun yanıtı Dersim’in bugün karşıkarşıya bulunduğu bu genel varlık sorununda yatmaktadır.

Bu dava kişisel değil toplumsaldır. “Dikkat çekilmek“ istenen, bir toplumun maruz kaldığı haksızlıklardır. Kendi vatanında insanca yaşama isteğidir. Buna önyak olacaklar o toplumun bağrından çıkan bireyler olmak zorundadır.

10-Ermeni lobisiyle bu konudaki tecrübeleri konusunda görüş alışverişinde bulunuyor musunuz?

Daha önemlisi kendi gerçekliğimizdir. Bir öz-güvene sahip olduğumuz, kendi toplumumuzun güç ve birikimine güvendiğimiz bilinmelidir. Şu ya da bu tecrübeyi kopye etmek aklımızın ucundan geçmedi. Lobilerle temasa girmeden de benzer tecrübelerden yararlanmak, onlardan dersler çıkarmak mümkündür. Lobilerden çok baskısız, eşit ve barışçıl yaşam için uğraş veren demokrat kamuoyunun ve insan hakları kuruluşlarının desteğine önem veriyoruz.

11-Türkiye şu ana kadar çalışmalarınızdan haberdar mı? Daha doğrusu bu konuda sizinle görüşmek isteyen kimse oldu mu? Girişime Dersimliler dışında destek veren yerli ve yabancı kişi veya kuruluşlar var mı?

Çalışmalarımızın Türk makamları tarafından izlenmediğini düşünmek saflık olur. Fakat, şu ana kadar bahsini ettiğiniz türden bir görüşme teklifi almış değiliz. Girişime sıcak ve sempatik bakan uluslararası kuruluşlar elbette vardır. Bunun giderek desteğe dönüşmesi oldukça olasıdır.

12-Kamuoyunun tanıdığı insanlar arasında girişime destek veren var mı?

Kampanyamıza imza verenlerin listesine baktığımız taktirde kamuoyunca tanınan çok sayıda isim bulacaksınız.

13-Son olarak kısaca sizi tanıyabilir miyiz? Girişim içerisindeki rolünüz nedir?

Girişimi başlatanlardan ve çalışmalarında yeralanlardan yalnızca biriyim.

Dersim 38 Girişimi adına
Seyfi Cengiz

Dortmund Konferans Konuşması

(Seyfi Cengiz, 24 Mayıs 2007)

20 Mayıs 07 tarihinde Dortmund'da düzenlenen "Dersim Katliamı Bir Soykırımdır" konulu konferans konuşmama Dersim 38 Girişimi ve faaliyetleri hakkında kısa bir bilgilendirme ile başlamıştım.

Konuşmanın sonraki bölümlerinde söylediklerimi aşağıda özetleyerek veriyorum.

Katliam ve Soykırım Türleri

İnsanlık tarihi "insan hakları" ve "insanlık suçları" gibi kavramların henüz bilinmediği ilk çağlardan beri sayısız savaşlara ve katliamlara tanıklık etmiştir. Sömürgecilik çağında Asya, Afrika ve Amerika kıtalarında bunlara yenileri eklenmiştir. "İnsan hakları" ve "insanlık suçları" gibi konseptlerin doğduğu milliyetçilik çağında da (ulus devletler çağı) katliamlar eksik olmamıştır. Özellikle Birinci ve İkinci dünya savaşları içinde büyük kırımlar yapılmıştır. Birinci savaşta ve onun bir devamı olan hemen sonrasındaki Türk-Yunan savaşında Ermeni, Süryani ve Rumlar (1915-23); ikinci savaşın eşiğinde ve içinde Dersimliler, Yahudiler ve Romanlar (1938-1945) feci kırımlar görmüşlerdir. Son onbeş yılda Rwanda (Nisan-Temmuz 1994), Bosna-Hersek (Temmuz 1995) ve Dafor (2003-2006)'da da benzer kırımlar görülmüştür.

Kitlesel katliamların/kırımların hepsi tıpatıp aynı türden değildir. Bir bölümü açık bir "yoketme amacı/niyeti" taşırlar. Bağlı olarak planlı/programlı, sistematik ve örgütlüdürler. "Genocide" (soykırım) olarak tanımlanan eylemlerin/suçların ayırt edici yönü "yoketme niyeti/amacı" taşıması, önceden planlanmış olması, programlı ve örgütlü olarak tatbik edilmesindedir.

9 Aralık 1948 tarihli "Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi"nin 2'inci maddesinde soykırım (jenosid) aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

"Ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu tamamen veya kısmen imha niyeti taşıyan aşağıdaki türden eylemlerden herhangi biri, bu sözleşmede soykırım anlamına gelmektedir:

- (a) grubun mensuplarını öldürmek;
- (b) grubun mensuplarına bedensel veya zihinsel/ruhsal zarar vermek;
- (c) grubu fiziksel bakımdan tamamen veya kısmen ortadan kaldırmak için yaşam koşullarını bilinçli/kasıtlı şekilde hasara uğratmak;
- (d) grup içinde doğumları/doğurganlığı önleyecek tedbirler dayatmak;
- (e) grubun çocuklarını zor yoluyla başka bir gruba transfer etmek".

Burdaki "Genocide" (soykırım) tanımı, kısaltarak verirsek, "Ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu kısmen veya tamamen imha niyeti taşıyan...eylem" şeklindedir. Tarif budur. Maddenin geri kalanında, bu tarife uyan eylemlere örnekler verilmektedir. Bir eylemin/suçun "soykırım" olarak tanımlanması için a, b, c, d ve e şeklinde sıralanan bütün unsurları içermesi gerekmiyor. Bunlardan yalnızca birine uyması yeterli görülüyor. Tanımın özü, bir grubun farklılığı (ırksal, etnik, dinsel) nedeniyle "kısmen veya

tamamen” “imha niyeti” taşıyan bir eylemin hedefi haline gelmesidir. “Kısmen veya tamamen” imha edilmesi gibi bir koşul öngörülüyor. Sonuç ne olursa olsun eylemin bu “niyet”le yapılmış olması yeterli sayılıyor.

“Genocide” teriminin ilk kısmı (-gen/genos) Yunanca olup “soy” anlamına geliyor. İkinci kısmı (-cide) ise “öldürmek” anlamlı Latince bir sonektir. “Genocide”, bu iki sözcüğün kombinasyonudur. Anlamı “soykırım”dır.

Bu sözcük İkinci Savaş sırasında (1939-45) Naziler’in Yahudiler’e yaptığının adı olarak kullanıma girdi. İlk kez Nazi subaylarının yargılandığı Nürnberg Mahkemeleri’nde kullanıldı. Birleşmiş Milletler’in 1948’de imzalanan yukarıda sözünü ettiğim “Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması” sözleşmesinde bir tanıma kavuşturuldu. Bu tanım halen yürürlüktedir. Burada hangi tür suçların soykırım suçu kapsamına girdiği tarif edilmiştir.

Yahudi soykırımı daha çok “The Holocaust”, “Jewish Holocaust” gibi adlarla anıldı. İlk kısmı Yunanca, ikinci kısmı Latince olan holocaust terimi tümüyle yoketmek/yakmak anlamına gelmektedir. Bu olayda Alman Nazi rejimi tarafından Avrupa sathında yaklaşık 6 milyon Yahudi öldürüldü.

Ermeniler, Birleşmiş Milletler’in 1948 tarihli sözleşmesinden sonra uyandı. Bu sözleşmeden tam 17 yıl sonra, ilk kez 1965’lerde, 1915 yılında kendilerine İttihatçılar tarafından yapılanın da bir soykırım olduğunu gündeme getirdiler. Bu, kendilerine yapılan soykırımdan tam 50 yıl sonraydı. Ermeni diasporası 40 yılı aşkındır ki 1.5 - 2 milyon insanın yaşamını yitirdiği 1915’i işliyor. 1915’te Ermeniler’e karşı işlenen suç bugün yaklaşık 21 ülke tarafından “genocide” (soykırım) olarak resmen kabul edilmiştir. Hatta Ermeni soykırımı yaygın şekilde “the first true genocide” (ilk gerçek soykırım) olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bunun anlamı jenosid denen suçun Naziler’den çok önce Türk ırkçıları tarafından işlendiğidir. Aslında Dersim soykırımı da Yahudi soykırımından öncedir. Naziler, yakından bildikleri bu iki tecrübeden çok şey öğrenmişlerdi. Bu tecrübelerden öğrendiklerini Yahudiler’e karşı kullandılar. Türk-Yunan savaşı sırasında Kemalistler Pontus halkı ve Rum azınlığı kırım ve sürgünden geçirdiler. Yunanistan bu eylemin de “genocide” suçu kapsamına girdiğini öne sürdü. Ama bu tarif henüz yaygın kabul görmedi. Daha çok “Pontic tragedy” (Pontus trajedisi) olarak anılageldi.

Raunda, 7 milyon nüfuslu küçük bir Orta Afrika ülkesi. Nüfusu esas olarak iki ana etnik grup veya aşiretten oluşuyor: Hutular (%85) ve Tutsiler (%15). Raunda bir Belçika sömürgesi iken aristokrasisi Tutsi azınlıktan oluşuyordu. 1962’de Belçika’dan bağımsızlık kazanıldıktan hemen sonra yönetim el değiştirdi. İktidar Hutu çoğunluk tarafından gaspedildi. Ardından Tutsiler’e yönelik planlı bir saldırı başladı. 200 bin Tutsi komşu ülkelere sığındı. 1990’larda etnik tansiyon yükseldi. Hutular, yönetimi Tutsiler’le paylaşmaya yanaşmadılar. Raunda’ya yollanan BM Barış Gücü çatışmaları önlemekte başarısız kaldı. 6 Nisan 1994 tarihini izleyen 100 günde 800 bin kadar Tutsi, Hutu milisleri tarafından ayrımsız şekilde katledildi. Bu kırımı durduran BM Barış Gücü değil, komşu ülkelerde üstlenen Tutsiler’in oluşturduğu isyan ordusuydu. Soykırımı durduran, Raunda’yı işgal eden bu Tutsi kuvvetleri oldu (Temmuz 1994). Raunda’da olanlar farklı odaklarca farklı tanımlandı. Kimi “The Rwanda Massacre” (Raunda katliamı), kimi “ethnic cleansing” (etnik temizlik) veya “genocide” dedi. ABD ve BM, bu katliamı “genocide” olarak tanımlamaktan kaçındılar.

Bosna-Hersek'in Srebrenica bölgesinde Temmuz 1995 tarihinde 8 bin Bosnalı Müslüman (Boşnak) erkek Sırp milliyetçileri tarafından katledildi. Bu hadiseyi ikinci savaştan sonra Avrupa'daki en büyük "massmurder" (kitlesele-katliam) olarak tanımlayanlar oldu.

Srebrenica'yı "UN protected safe area" ilan eden ve alanda bir Barış Gücü bulunduran BM, bu olayda da kırımını önlemekte başarısız kaldı. Hague'da oluşturulan "İnternational Criminal Tribunal for the former Yugoslavya", Boşnaklar'a yapılanın bir "genocide" olduğuna karar verdi. Bu hüküm "The İnternational Court of Justice" (Uluslararası Adalet Divanı) tarafından da onaylandı. 8 bin insanın hayatına malolan Boşnak örneği, soykırım tanımında niceliklerin belirleyici olmadığını bir kanıtıdır.

Dafor'da Sudan hükümeti tarafından desteklenen Sudan milisleri tarafından 2003-2006 yılları arasında Arap-asıllı ve Müslüman olduğu söylenen kuzey aşiretlerinden 450 bin civarında insan şiddet ve hastalıktan öldü (Sudan hükümeti bu rakamın sadece 9 bin olduğunu iddia etti). Milyonlarca insan yerinden yurdundan edildi. Medya'da bu olaylar "Ethnic cleansing" ve/veya "genocide" olarak tanımlandı. ABD; sonunda "genocide" olduğunu söyledi. BM, soykırım demekten kaçındı.

Tüm bunlar insanlığa karşı işlenen suçlardır. Kiminde ırksal orijin veya etnik kimlik, kiminde dinsel-kültürel farklılıklar işlenen suçun sebebi olarak belirmektedir. Hepsisi insanlık suçu. Ama bu suçların tanımı üzerinde bir fikir birliği nadiren görülmektedir. Böylece insanlık suçları kendiliğinden bir tasnife tabi tutulmaktadır. Bunlardan "Genocide" olarak tanımlananlar da tamamen aynı değildir. Aralarında hem ortak, hem de ayırıcı özellikler sözkonusudur. Yukarıda soykırım tanımını işlerken değindiğim gibi, "genocide" olarak tanımlananların hepsinde bir "imha amacı/niyeti", plan/program ve organizasyon vardır. "Genocide" suçunu herhangi bir katliamdan ayırt eden temel kriter budur. Dersim katliamının bu temel kriteri içerdiği tartışılmaz. 1937-38'de Dersim'de yaşananlar Birleşmiş Milletler'in soykırım tanımı ile tamamen örtüşmektedir. Dersim katliamı, alalede bir katliam değil, bir soykırımdır. Aslında soykırım teriminin 1940'lardaki tanımı yaşanan yeni tecrübeler ışığında geliştirilmelidir de. Hiçbir tanım sabit ve değişmez değildir.

Fermanlar ve Fetvalar: Çaldıran'dan 38'e Tedip ve Tenkil

Dersim 38 tekil bir olay değildir. Yüzlerce yıla yayılan sistematik bir kırımın bir parçasıdır. Çaldıran öncesinden başlayan katliamlar zincirinde bir halkadır.

Bu düşüncemizin dayanakları aşağıdaki verilerdir:

1937-8 basınından bir örnekle başlayalım:

Tan Gazetesi'nde Latif Erenel imzalı bir yazıda şöyle denilir:

"Dersim'de anlattıklarına göre şimdiye kadar Munzur kayalıklarına 108 sefer yapılmıştır. Bu 108 seferde de asker Dersim'in içine tamamen girememiş ve daima müteaddit bir taramadan sonra dönüp gitmiştir"

Açık ki, "Dersim'e sefer olur, zafer olmaz" sözünü üreten bu tecrübedir. İnönü'nün "sel seferleri" derken neyi kast ettiği de yukarıdaki satırlardan anlaşılabilir.

Bir örnek de Dersim Raporları denen seriden verelim:

1930 tarihli Halis Paşa Raporu'nda Dersim'in 1930 Pülümür tedibine kadar "en az 40 katliam" gördüğünün itirafı vardır. Halis Paşa, "Pülümür tedibi" ni (1930) yönetenlerden biriydi.

Aşağıdaki itiraf ise Türk İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya aittir:

Şükrü Kaya'ya göre 1876'dan 1935 (Tunceli Kanunu)'e kadar Dersim üzerine 11 cezalandırma seferi (askeri hareket, tedip ve tenkil) yapılmıştır. Bu bilgiler birleştirilirse, Halis Paşa'nın sözünü ettiği "40 katliam"ın 29'u 1876'dan evvel, 11'i de 1876'dan sonra yapılmıştır sonucu çıkar. Dersim Raporları'ndan bir diğerine göre 1900/1910 ve 1931 tarihleri arasında Dersim'de tedip edilmemiş aşiret kalmamıştır. Tüm bu veriler alt alta yazıldığında 38'in beş-altı asırlık bir kırım sürecinde sadece bir an olduğu ortaya çıkar. Dersim'i "sorun" yapan da bu kırımlar silsilesidir. Başka veriler de mevcut. Bunlar da birer katliam belgesi niteliği taşıyan Padişah fermanları ve Şeyhülislam veya Müftü fetvalarıdır. Osmanlı'da kanun, ferman ve fetvalardır. İşte bunlardan yalnızca birkaç örnek:

Müftü Hamza'nın (ölm. 1521), Yavuz Sultan Selim'in emriyle 1514 Çaldıran Savaşı öncesinde yazdığı fetvadan birkaç satır:
"Ey Müslümanlar, bilin ve haberdar olun ki reisleri Erdebiloğlu İsmail olan Kızılbaş topluluğu peygamberimizin şeriatını, sünnetini, İslam dinini,....Kuran'ı küçük gördüler. Onlara sempati gösteren veya yardımcı olanlar da kafir ve dinsizdirler. Bu gibi kimselerin topluluğunu dağıtmak Müslümanlar'ın görevidir. Onların öldürülmesi vaciptir..."

Şeyhülislam İbn-i Kemal'in fetvasından:
"Kızılbaş topluluğu/toplumu şeri yasalar gereği öldürülmeleri helaldir. İslam askerlerinden onları öldürenler gazi, (onlarla savaşta) ölenler ise şehittirler".

Kanuni'nin fermanından:
Kanuni Sultan Süleyman Nahçıvan seferine çıkarken Diyarbekir Beylerbeyi Ayas Paşa'ya Doğu'daki Kızılbaşlar'ın tamamen katlini öngören şu fermanı yollar:
"Kızılbaş lekeli olanlar hapis ile yetinmemeli,....habis vücutları ortadan kaldırılmalıdır. Kızılbaşlığa eğilim duyanlara gecikmeden fırsat ve mecal vermeyesin. Kızılbaş haramilerin memlekete zarar vermelerine imkan ve fırsat verilmemesini buyurup sağlayasın"

Kanuni dönemi (1545-74)'nde Kürt kökenli Ebusuu'ud Efendi'nin verdiği fetvalarla sayısız kırım yapılmıştır. Bu fetvalarda "İslam şeriatı" (İslam hukuku) bakımından Kızılbaş kırımlarının meşru olduğu, 7 Kızılbaş öldürene "Cennetin anahtarının" verileceği söylenir. İslam kurallarına, peygamberine ve kitabına (Kuran'a) karşı olanların katline ilişkindir bunlar. Ebusuu'ud Efendi, kendisine yöneltilen sorulara cevaben Mansur'a yapılanı yerinde bulur ve benzerlerine de aynısı yapılmalıdır der. Bir diğer buyruğu şöyledir:

"Soru: Kızılbaş topluluğunun dine göre topluca öldürülmesi helal midir? Bunları öldürenler gazi, bu sırada ölenler de şehit olur mu?
Cevap: Kızılbaşlar'ın topluca öldürülmeleri elbette dinimize göre helaldir. Bu en büyük kutsal savaştır (yani cihad, SC). Bu yolda ölmek de şehitliğin en ulusudur".

Nakşi tarikatından Hırvat kökenli Kuyucu Murat Paşa'nın 1606'da Sadrazam olduktan hemen sonra yüzbinlerce Kızılbaş ve/veya Celali öldürüp kazdırdığı kuyulara gömdürdüğü veya kesik başlarından piramitler/tepeler yaptırdığının kayıtları vardır.

Bunlar yalnızca seçilmiş birkaç örnektir.

Dersim ve Kızılbaş mukavemeti işte bu zihniyete, bir devlet geleneğine dönüşen vahşet ve şiddete karşı geleneğimizin ced olarak tanımladığı Şah Hasan ve Seyit (Pir Sultan, Düzgün Bava) tarafından başlatılmış, Şah Kulu ve Hasan Halife (1511), Nur Ali Halife (1512), Şeyh Celal ve Kalender Çelebi ile sürmüş, Koçgiri (1920-21), Koçan (1926), Pülümür (1930) ve 1937-38'e dek gelmiştir. Maraş, Çorum, Malatya-Elazığ, Gazi ve Madımak (Sivas), aynı zincirin halkalarıdır. 24 Aralık 1978 Maraş katliamı sırasında "Allah Allah" nidaları eşliğinde atılan sloganlardan birkaçını hatırlayalım:

"Müslüman Türkiye", "Kanımız aksa da zafer İslam'ın".

Çaldıran'dan hemen önce yol boyunda Yavuz'un ordusu tarafından 40 ya da 90 bin kadar Kızılbaş'ın katledildiğini biliyoruz. 1970'lerde Maraş'ta, 1990'larda Sivas'ta atılan sloganların bu sıradaki zihniyetten hiçbir farkı yoktur. O dönemin fetva ve fermanlarında da tıpatıp aynı ifadelerle rastlıyoruz. Kanuni'nin fermanında rastladığımız "Kızılbaş lekesi" terimiyle TC devletinin kurucu babalarının meclis açış konuşmalarında ve 1930'ların Türk basınında "Dersim lekesi" olarak karşılaşıyoruz.

Osmanlı'nın şiddet, işkence ve infaz kültürü TC tarafından aynen devralınmıştır. Bir "redd-i miras" sözkonusu değildir. Osmanlı ve TC geleneği arasında bir süreklilik, bir devamlılık vardır. Katliamcı ve soykırımcı bir gelenektir bu. Soykırım dosyası bu zihniyeti, yönetim tarzı ve politik kültürü sürekliliği içinde sergileyip sorgulamak zorundadır.

Bir Genelkurmay yayını olan ve Reşat Hallı tarafından kaleme alınan "Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar" kitabında şu satırları okuyoruz:

"Haydutların sığındığı ağızları mazgalı taş duvarlarla kapatılmış mağaralar cesur askerlerimiz tarafından kuşatılmış, top ve makineli tüfek ateşinden başka 25. Alay'dan gönderilen istihkam müfrezesi tarafından tahrip kalıpları atılmak suretiyle mağaralar tahrip edilerek içindekiler öldürülmüş, can havliyle dışarı fırlayanlar da ateşle imha edilmişlerdir. Böylece tarama sahası içindeki mağaralarda toplam 216 haydut imha edilmiş, ayrıca 12 haydut cesedi Munzur Suyu üzerinde görülmüştür"/

12 Temmuz 1938 tarihli bu vahşet kendi türünde tek değildir. Bunun sayısız örnekleri vardır. Böylesine bir vahşeti bu dille anlatabilen bu alçak ve kahpe geleneğin uluslararası mahkemelerde ve diğer kurumlarda mahkum edilmesi için her şey yapılmak zorundadır. Osmanlı ferman ve fetvalarındaki zihniyetle bu satırlardaki zihniyet bir ve aynıdır. Dil ve üslup da öyledir. Fermanlardaki "harami"nin yerine "haydut" demenin ötesinde bir fark yoktur.

1937-38 Dersim Katliamı Bir Soykırımdır

Takrar ediyorum:

38, tekil bir olay değil, Çaldıran'la başlayan sürecin devamıdır. Çaldıran'dan 38'e en az 40 Dersim-Kızılbaş soykırımı yapılmıştır. Bu kırımların hepsinde fetva ve fermanlarda açıkça görüldüğü gibi bir önceden "imha niyeti/amacı" vardır. Hemen hepsi, planlı ve örgütlüdür. 1937-38 de öyledir. Kısacası, bu katliamların hemen hepsi birer soykırımdır.

BM sözleşmesinde “genocid” (soykırım) olarak tarif edilen eylemlerin/suçların ayırt edici yönünün “yoketme niyeti/amacı” taşıması olduğuna işaret etmişim. Bu niyet Çaldıran’dan 38’e hep varolmuştur.

1937-38 kırımındaki “imha amacı/niyeti” bu kırımın birinci derecede sorumluları olan Türk devletinin kurucu babalarının ağzından ifşaa edilmiştir.

1936 yılındaki meclis açış konuşmasında Mustafa Kemal aynen şöyle demektedir:

“Dahili işlerimizde en mühim safha Dersim meselesidir. Bu yarayı, bu korkunç çıbanı kökünden kesmek işi her ne pahasına olursa olsun yapılmalı (dır)”.

Bu konuşmadaki “Dersim meselesini...kökünden kesmek” ibaresi, tamda BM’in jenosid tanımında atıfta bulunulan niyettir.

1937’de Başbakanlık görevinde bulunan İsmet İnönü, önceki tüm Dersim seferlerini “sel seferleri” olarak tanımlayıp 1937-38’in öncekilerden tamamen farklı olacağını söylerken bu aynı niyeti/amacı ifade ediyordu.

29 Haziran 1938 tarihli meclis açış konuşmasında Başbakan Celal Bayar aynı amacı bir kez daha şu şekilde vurguluyordu:

“Dersim denilen işi sureti katiyede tasfiye etmek,...bir tarama hareketiyle....kökünden söküp atmak..”.

Cumhuriyet Başyazarı Yunus Nadi 17 Haziran 37’de şöyle yazıyordu:

“Türk vatanının ortasında Dersim bir leke idi”.

Bu sözlerin Kızılbaşlar’ın tamamen imhasını emreden Kanuni’nin fermanındaki

“Kızılbaş lekesi” sözünden hiçbir farkı yoktur.

Türk Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt’un Ağrı ve Pülümür tedip ve tenkilleri sürerken sarfettiği şu sözler de aynı minvaldedir:

“Bir Türk ülkesinde Türk olmayanların bir tek hakları vardır. Türk milletine köle olma hakkı, asil Türk milletine uşaklık etme hakkı” (Bkz. Milliyet, 19 Eylül 1930).

M. E. Bozkurt’un bu sözleri ile Genelkurmay’ın 27 Nisan Muhtırası’nda geçen “Ne mutlu Türk’üm demiyenler düşmandır ve hep öyle kalacaktır” şeklindeki ifadeler tamı tamına aynıdır.

Türk İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak’ın bir süre önceki raporuna dayalı raporunda da aynen şöyle denilmektedir:

“Dersim’in ıslahı acil ve kesindir. Dersim Sorunu’nun bitirilmesi acil ve şarttır”

(Bkz. Şükrü Kaya’nın Kasım 1931 tarihli raporu).

Fevzi Çakmak ile Şükrü Kaya’nın raporlarında daha 1930-31’lerde sürgün edileceklerin bir listesi de çıkarılmıştır.

Tüm bunlar 1937-38’in bir raslantı olmadığına, Dersim’i “imha amacı” ile daha 1920’lerde tasarlanıp Birinci Umumi Müfettişliğin kurulduğu 1927’den itibaren tatbik edilmeye başlanan bir programın parçası olduğunun kanıtlarıdır. Bu programa “Dersim programı” (Dersim ıslahatı, Dersim’in medenileştirilmesi/kurtarılması) adı veriliyordu. Bu program bir plana ve takvime göre örgütlü şekilde hayata geçirildi. 1935 Tunceli Kanunu, icraatın hukuki kılıfıydı. Bu kanunla oluşturulan Dördüncü Genel Müfettişlik icra makamıydı.

Tüm bunlar Dersim’de beş-altı asırdır süregelen farklı bir durum yokken, bir isyan sözkonusu değilken kararlaştırılıp tatbik ediliyordu. Nitekim Tunceli Kanunu meclisten geçtikten bir gün sonra Ulus Başyazarı Falih Rıfki Atay, “Bu kanunun sebebi ne bir isyan ne de buna benzer anormal bir haldir, müzmin bir hastalığı kökünden gidermektir” diyor, “kan dökmek için...isyan bekleyemezdik” diye ekliyordu.

1937-38'de yaşananlar hakkında mağdurun kendisinin, yani bizzat Dersimli'nin ne düşündüğü en önemlisidir. Dersimli, bu tarihte yaşadıklarını kendi dilinde "Tertele" olarak tanımlamıştır. Bu sözcük jenosid terimiyle anlatılmak istenen şeyin ta kendisidir. Dersimli bu hadiseyi kendi vicdanında soykırım olarak mahkum etmiş, bir takvim başlangıcına, yani Milat'a dönüştürmüştür.

Hasılı, Dersim soykırımı bir realitedir.

Dersim soykırımında BM tanımında soykırım için örnek olarak gösterilen eylemlerin hemen bütün biçimleri adeta biraradadır. Örneğin bunlardan (c) şikkında "grubu fiziksel bakımdan tamamen veya kısmen ortadan kaldırmak için yaşam koşullarını bilinçli şekilde hasara uğratmak", soykırım suçu kapsamına girer denilir ki, bu suç hemen bütün Dersim tedip ve tenkillerinde işlenmiştir. Sözelimi Dersim raporları "Dersim'e buğday ithalini menetmek" türünden ifadelerle doludur. Her tedipte ilgili aşiret veya aşiretlerin tüm servetlerine (hayvan varlığına, erzakına, vd) "ganimet" adı altında elkonmuş, köyleri ve ekinleri kasıtlı olarak yakılmıştır. Bir anda her şeyini yitiren aşiret, bir zaman sonra toparlandığında yeni bir tediple geri eski haline getirilmiştir. Bu uygulama Dersim tedip ve tenkilllerinde bir geleneğe dönüşmüştür.

Kısaca toparlarsak:

1938'de bir nesil (çocuklar), bir cins (kadınlar), bir sosyal grup (aşiret & ocak büyükleri), bir toplumsal birim (aşiret), bir etnik grup (Dersimliler), bir dinsel-kültürel topluluk (Kızılbaşlar), "imha amacı/niyeti" taşıyan önceden planlanmış bir eylemle kırımdan geçirilmiştir. Dersim soykırımının temel özellikleri bunlardır.

Mahkemeye Sunulacak Diğer Belgeler

Görgü tanıklarının anlatımları ve harita üzerinde kırım mevkilerine dair bilgiler

Belgesel filmler & kasetler

4 Mayıs 1937 tarihli gizli Bakanlar Kurulu Kararı

Uçaklarla dağıtılan hükümet ve Dördüncü Umum Müfettişlik bildirimleri

Tan, Kurun, Ulus, Vatan, Altan, Son Telgraf, Cumhuriyet gibi gazetelerin 1937-38 nüshalarındaki ilgili haber, yazı ve fotoğraflar

Dersim Raporları adıyla bilinen resmi metinler

Elazığ İstiklal Mahkemesi savcısı Hatemi Şahamoğlu'nun hazırladığı iddianamenin tam metni

Tunceli Kanunu'nun metni

Elazığ Yargılaması (15 Ekim-15 Kasım 37) ve infazlara dair belgeler

Sürmekte olan kırımın durdurulması için 20 Kasım 1937’de İsviçre’deki Milletler Cemiyeti’ne yollanan dilekçe

Genelkurmay tarafından yayınlanan Reşat Hallı’nın kaleme aldığı “Türkiye Cumhuriyeti’nde Ayaklanmalar (1924-38)” kitabı

1937-38’e ait fotoğraflar

Meclis Tutanakları

Jandarma Umum Kumandanlığı’nın “Dersim” adlı kitabı

Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Arşivleri (ATAŞE)’nden kısımlar

Yabancı elçiliklerin raporları ve dış basın ve yayın organlarındaki yorumlar (Şam’daki El İhbar, İngiliz Times gazeteleri, Londra Radyosu, vd)

Soykırım ve Sürgünün Boyutları

M. Nuri’ye göre Dersim nüfusu 1927’de 270 bindir. Bu rakam sadece Hozat, Pertek, Ovacık, Çemişgezek, Çarsancak, Nazımiye ve Mazgirt ilçelerinin nüfusudur. Üçüncü Ordu Kumandanı Halis Paşa Raporu’nda 1930 yılında Dersim nüfusunun 60-70 bin olduğu söylenir.

Şükrü Kaya’nın 1931 tarihli raporunda Dersim nüfusu 150 bin olarak gösterilir. Devlet İstatistik Enstitüsü’nün Genel Nüfus Sayımları’na ilişkin verilerine göre 1935 “Tunceli” nüfusu 101.099’dur.

Elazığ İstiklal Mahkemesi savcısı Hatemi Şahamoğlu’nun iddianamesine göre 1937 Dersim nüfusu 110 binden fazladır.

18 Haziran 1937 tarihli Kurun Gazetesi 1937 Dersim nüfusunu 50 bin olarak göstermektedir.

1937’de Dersim aşiretleri adına İsviçre’deki Milletler Cemiyeti’ne yapılan başvuruda Dersim nüfusunun 500 bin olduğu yazılıdır (Bkz. Vecihi Timuroğlu, Dersim tarihi, 1991).

DİE rakamlarına göre Dersim nüfusu 1940 sayımında 90.636, 1950 sayımında 105.759, 1955 sayımında 121.743’tür.

Şu anda elimdeki veriler bunlar.

1927, 1931, 35 ve 37 yıllarına ait yukarıdaki rakamlar 1940 sayımındaki verilerle kıyaslanırsa kabaca 100 bin ile 400 bin arasında değişen bir nüfus kaybı bulunduğu görülür. Buna bahse konu dönemde Dersim’de nüfus artış oranının yüksekliği ile kayıt-dışı nüfusun büyüklüğü hesaba katılmak zorundadır.

Sürgün de Dersim’de sıkça başvurulmuş bir uygulamadır. Bu uygulama Tanzimat’a kadarki süreç dışta tutulursa, 1850 veya 1860’lardan itibaren başlamış, 1907/8’de sürmüş, 1937-38’de doruğuna varmıştır. Şükrü Kaya’nın 1931 tarihli raporunda 91 aşiret, 347 büyük evden toplam 3470 kişinin sürgünü planlanmıştır. Uygulamada bu rakam onbinlere ulaşmıştır.

Niceliklerle fazlaca ilgilenenlere 1937-38'de yaşamını yitirenlerin sayısını Çaldıran'dan 38'e kadarki toplamı elde etmek için en az 40 ile çarpmalarını öneririm.

Mustafa Kemal'in 1938 Tarihli Nutkundan Bir Bölüm (Dersim 38 Forum, 5 Ağustos 2007)

Aşağıdaki sözler Mustafa Kemal'in rahatsızlığı nedeniyle Meclis'te Celal Bayar tarafından okunan konuşma metninden alınmadır.

Hazırlayan Mustafa Kemal, okuyan "emir" eri Celal Bayar'dır.

Meclis kayıtlarına geçirilen "Alkışlar" ve "Bravo" sesleri kendilerine "milletvekili" sıfatı yakıştırılan atanmış memurlara aittir.

"Anayasamızın 36'ncı maddesi hükümlerine uyarak Cumhurbaşkanımız Atatürk'ten aldığım emir üzerine bu yıla ait nutuklarını okuyorum.

(alkışlar)

Sayın milletvekilleri,

Hepinizi sevgi ve saygı ile selamlarım.

(...)

Geçen yıl aziz Kamutay arkadaşlarıma ulus ve ülke için ne gibi verimli işler başarmak istediğimizi açıklamıştım.

Bu gün de bunlardan hangilerinin bu yıl içinde yapıldığını bildirmek isterim.

Sayın arkadaşlarım,

Her şeyden önce size kıvançla arz edeyim ki ulus ve ülke geçen yılı tam bir huzur ve sükun içinde yükselme ve kalkınma çalışmaları ile geçirmiştir.

Uzun yıllardan beri süregelen ve zaman zaman gergin bir şekil alan Tunceli'ndeki toplu haydutluk olayları belli bir program içindeki çalışmalar sonucu kısa bir sürede ortadan kaldırılmış, bölgede bu gibi olaylar bir daha tekrarlanmamak üzere tarihe aktarılmıştır.

İsmet İnönü'nün Ağzından Soykırım İtirafı

(Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 6 Ağustos 2007)

Şeyh Sait, 14 Nisan 1925 günü Murat nehrini geçmeye çalışırken yakalanıyor.

Bu tarihten yaklaşık on gün sonra, yani 1925 soykırımını bütün hızıyla sürerken, İsmet İnönü Kemalist rejimin amacını aşağıdaki sözleriyle apaçık ortaya koyuyor:

"Vazifemiz Türk vatani içinde bulunanları behemahal Türk yapmaktır.

Türklere ve Türkçülüğe muhalefet edecek anasını kesip atacağız"

(Kaynak: Vakit Gazetesi, 25 Nisan 1925).

Dersim Soykırımını Anma Günü Konusunda Öneri

(Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 1 Kasım 2007)

Dersim soykırımını anma günü konusunda bir konsensüs zorunludur.

Daha fazla gecikmeden bir tarih üzerinde anlaşmakta yarar vardır.

Soykırımın bir günde gerçekleşmediğini, uzunca bir sürece yayıldığını biliyoruz. Bu süreci ayrıntılı olarak çalıştığımızda anma günü olarak benimsenebilecek pek çok tarihle karşılaşırız.

Bunlardan biri Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın bir sürgün listesi de içeren raporudur (18 Eylül 1931). Bir diğeri bu rapordan yararlandığı açık olan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın soykırım ve tehcir anlamına gelen önerisidir (18 Kasım 1931).

25 Aralık 1935 günü meclisten geçirilen Tunceli Kanunu da önemli bir dönemeçtir. Bu kanun 31 Aralık'ta Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından onaylanmış, 4 Ocak 1936 günü de resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu örneklere başkaları da eklenebilir:

4 Mayıs 1937 tarihli Bakanlar Kurulu kararı, Alişer (9 Temmuz 37) ve Sahan'ın (28 Ağustos 37) öldürüldükleri tarihler, bu iki tarih arasında yeralan 17-18 Ağustos 1937 olayları gibi.

Soykırım uygulaması 1938'de şiddetlenerek sürdü. Bu yıl içinde gerçekleştirilen toplu kırımlardan bir bölümünün yapıldığı 22-28 Haziran, 12 Temmuz, 19-24 Temmuz veya 15 Ağustos gibi günlerden herhangi biri de anma günü olarak benimsenebilecek niteliktedir.

Hiç kuşkusuz ki Seyit Rıza ve diğer Dersim büyüklerinin Elazığ'da toplu halde yargılandıkları ve/veya idam edildikleri tarihi de bunlara eklemek gerekir.

Bu tarihler arasında bir seçim yapmak elbette kolay değildir.

Ama yapılacak seçimin temsili olacağı, yukarıda işaret edilen momentleri de içeren uzunca bir sürecin bütününe sembolize edeceği açıktır.

Buradan hareketle benim önerim direnişin önderlerinin Elazığ'da idam edildikleri tarihi Dersim Soykırımını anma günü olarak benimsemektir. İnfazların yapıldığı tarihi ötedenberi her yıldönümünde ve hep birlikte zaten anıyoruz. Bir ikinci anma günü daha saptamak yerine, ikisini birleştirmek bana daha makul görünüyor.

Burada karşılaştığımız yegane sorun infazların tam olarak hangi tarihte yapıldığı konusundaki ihtilaftır.

Mehmet Nuri Dersimi, infazların 18 Kasım (1937) günü yapıldığını yazmaktadır (Bkz. Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 288-290). Bazı kaynaklarda ise 15, 16 veya 17 Kasım tarihleri verilmektedir.

Ulaşabildiğim verileri birleştirdiğimde benim vardığım sonuç infazların 15 Kasım günü (1937) yapıldığı yönündedir.

İnfazlarda bizzat görev alan İhsan Sabri Çağlayangil'in anlatımları da doğru tarihin çok büyük olasılıkla 15 Kasım olduğuna işaret etmektedir.

Çağlayangil'in anlatımı eldeki bilgiler ışığında bir kronolojiye oturtulabilir.

Mustafa Kemal, son "Doğu seyahatini" 12-20 Kasım 1937 tarihleri arasında yapmıştır.

Bu gezisine kendisinin özel treni ile 12 Kasım 1937 Cuma günü Ankara'dan hareketle başlar. 13 Kasım 1937 Cumartesi sabahı Sivas'ta, 14 Kasım 1937 Pazar günü

Malatya'dadır. Aynı gün, yani 14 Kasım 1937 Pazar günü akşamı beraberindeki kalabalık heyetle birlikte Elazığ'ın Yolçatı istasyonuna gelir. Ama şehre girmez. Şehrin önde gelenleri kendisini istasyonda karşılar.

Bu karşılamayı takiben kente girmeden Sivrice ve Maden ilçeleri üzerinden Diyarbakır'a yönelir. Sözde buradaki incelemelerini tamamladıktan sonradır ki 17 Kasım 1937 günü geri Elazığ Tren Garı'na döner. Şehre bu ikinci gelişinde girdiği içindir ki, O'nun Elazığ'a gelişi bu kentin yöneticileri tarafından geleneksel olarak 17 Kasım'da kutlanmaktadır.

Çağlayangil'in anlatımı hatırlanırsa Mustafa Kemal'in 14 Kasım Pazar günü şehre neden girmediği kolaylıkla anlaşılır. İnfazların bitmesini ve Elazığ'a dolmuş bulunan Dersimliler'in gidişini beklemektedir.

İnfazlar 14 Kasım Pazar günü gece yarısından sonra, başka deyişle 15 Kasım Pazartesi günü sabahı yapılır. 17 Kasım Salı günü Mustafa Kemal şehri ziyaret eder. Ama bu tarihte bile rahat değildir. Gezisini alelacele bitirmeye çalışır. Dördüncü Genel Müfettişliği ve Elazığ Belediyesi'ni ziyaret ettikten sonra beraberindeki kalabalık heyetle Dersim'in Pertek ilçesine giderek yapımı yeni tamamlanan Singeç Köprüsü'nün açılışını yapar. Pertek Halkevi'ne uğradıktan hemen sonra geri Elazığ'a döner (17 Kasım 37). Böylece Elazığ ve İç-Dersim gezisini bir gün içinde tamamlar. 17 Kasım günü gece yarısından sonra, yani 18 Kasım günü (1937) Ankara'ya dönmek üzere Elazığ'ı terkeder. Bu bilgiler infazlarda görev üstlenmiş olan Çağlayangil'in anlatımı ile birleştirilerek irdelenirse, infazların 17 ya da 18 Kasım'da değil, çok büyük bir olasılıkla 15 Kasım'da yapıldıkları anlaşılır.

Dönemin Türk basınındaki haberler de bunu doğrulamaktadır.

Sonuç olarak benim önerim Dersim Soykırımını anma günü olarak 15 Kasım'ın benimsenmesidir. Muhtemel kuşklar, anma etkinlikleri 18 Kasım tarihine dek sürdürülerek telafi edilebilir.

İnfazların 70'inci ve soykırımın 69'uncu yıldönümünü bugün birlikte analım (Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 15 Kasım 2007)

15 Kasım günü (1937) ve 1938 yılı Dersim soykırımının evriminde kritik dönemeçlerdir. İçlerinde Seyit Rıza'nın da bulunduğu bir grup Dersim önderi 70 yıl önce bugün Elazığ'da idam edildiler.

İnfazların 70'inci ve soykırımın 69'uncu yıldönümünü bugün birlikte analım.

Soykırım kurbanlarının anısına birer mum yakalım.

12 Temmuz olsa olsa bir öneri olabilir ancak (Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 5 Temmuz 2008)

Sayın katılımcı,

Dersim 38 Girişimi'nin Dersim soykırımını anma günü konusundaki önerisi 12 Temmuz değil, 15 Kasım'dır. Soykırımın infazların yapıldığı tarihte, yani 15 Kasım'da anılmasını, idam edilen Dersim önderleri ile diğer soykırım kurbanlarının ayrı ayrı değil, birlikte anılmasını önermiştir.

Bu öneri yapılırken tarih üzerinde tüm Dersim kurumlarının hemfikir olması gereğine işaret edilmiş, okurlardan görüş istenmiş, bir konsensüs ihtiyacına vurgu düşülmüştür.

12 Temmuz da olsa olsa bir öneri olabilir ancak.

Arşive girerseniz anma günü olarak benimsenebilecek başka tarihlerden de sözedildiğini göreceksiniz.

12 Temmuz'u tüm Dersimi kurumlar ve şahsiyetler tarafından kabul görmüş, anma günü olarak kararlaştırılmış bir tarih gibi sunmanız doğru değil.

Bu tür önemli kararlar oldu bittilerle alınmaz.

Dersim 38 Girişimi'nin son kongresinde aldığı karar da yalnızca bir öneridir.

Bu önerinin (15 Kasım) benimsenmesi halinde anma etkinliklerinin de mutlaka diğer Dersim kurumlarıyla birlikte düşünülmesi ve gelirin mahkeme masrafları için ayrılması teklif edilmiştir.

Selamlarımla

**Mustafa Kemal, İsmet İnönü ve Dersim
(Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 21 Haziran 2008)**

Mustafa Kemal'in hastalığının ilk belirtileri, 1937 Dersim kırımını başlamadan az evvel, 27 Ocak 1937'de farkedilir.

Hastalığı hakkındaki ilk resmi açıklamalar 1938 kırımını başlamak üzereyken, 31 Mart 1938'de yapılır.

Bir süre sonra “şiroz” teşhisi konur.

Türk askeri kaynaklarındaki bilgilere göre 5/15 Eylül 1938'de vasiyetnamesini yazar. Mirasçılarında biri Türk Tarih Kurumu, bir diğeri Dersim'e bomba yağdıran sözde “manevi evladı” Sabiha Gökçen'dir.

1937 Eylül'üne kadar İsmet İnönü Başbakan'dır.

Başbakan sıfatıyla 19 Haziran'da bir kez daha Dersim'e gelmiş, 20 Haziran (1937) günü yerinde direktifler vermek üzere Kırmızı/Kızıl Dağ'a çıkmıştır.

Bu sırada İnönü'nün yanındakilerden biri Doktor Refik Saydam'dır.

Seyit Rıza'nın Erzincan'da tutuklandığı günlerde (5-15 Eylül 1937) İsmet İnönü de hastadır.

Hastalığının ne olduğu hakkında bir açıklamaya rastlamadım.

Yaklaşık bu sıralarda Mustafa Kemal'in İnönü ile yolları ayrılır. İnönü, Başbakanlıktan istifaya zorlanır.

Bu ayrılığın ve istifanın da tam ve açık nedenleri bilinmiyor.

Bu ayrılıktan bir yıl kadar sonra yazdığı vasiyetnamesinde M. Kemal servetinin bir bölümünü kendisi gibi “hasta” olan İsmet İnönü'nün çocuklarına bağışlamıştır. O'nun İnönü'nün çocuklarına bir pay ayırması, bir yıl önce Kırmızı Dağ'da “muharebe alanında” teftişler yapacak kadar sağlıklı olan Başbakan İsmet İnönü'nün de günlerinin sayılı olduğu beklentisine bağlanır.

Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'nün “hastalıkları” birinci derecede sorumlusu oldukları 1937-38 Dersim kırımını ile aynı sürece rastlar.

Bu örtüşme bir tesadüf müdür, başka bir şey midir?

Bu soruyu sordurtan Mustafa Kemal'in resmi açıklamalarda ileri sürüldüğü gibi “şiroz” hastalığından değil, kırım mevkilerinden biri olan Laç Deresi civarında aldığı bir yaradan ötürü öldüğüne dair söylentidir.

Bu söylenti ne kadar doğrudur?

Eldeki verilerle bu konuda kesin konuşabilmek zor.

Ama yaygınca bir söylenti olduğuna göre ona kaynaklık eden birşeyler olmalıdır.

Laç'ta Dersim direnişçileri tarafından yaralı vaziyette esir edilen Ragıp Gümüşpala olayı ile bir karışıklık mümkündür. İsmet İnönü'nün Kırmızı Dağ'a kadar gelip döndükten sonra ansızın “hastalanmış” olması da akla gelen bir diğer sebeptir.

M. Kemal'in 1937 ve 1938 yıllarındaki gezilerinin ayrıntıları bilinmedikçe, bahsi geçen söylentinin ona ilişkin boyutu netlik kazanmaz.

Bu gezilerinin bir bölümü gizli tutulmuş olabilir.

1937 ve 1938 yılları TC gündemini Dersim ve Hatay sorunlarının işgal ettiği bir dönemdir.

Kayıtlara göre M. Kemali'nin 1930'lu yıllarda iki Malatya gezisi vardır.

İlk Malatya gezisini 13 Şubat 1931’de yapar. Bu sırada Fevzi Paşa-Malatya Demiryolu hattını hizmete açar. “Türk Ocağı”nı (“Atatürk Evi”) ve Belediye Başkanı’nı ziyaret eder. 14 Şubat 1931’de Malatya’dan Adana’ya gider.

12 Kasım 1937’de ikinci kez Malatya’dadır. Bu gezisi de demiryolu hatlarının açılışı ile ilişkilendirilir. Diyarbakır-İran-İrak demiryolu hattının temel atma töreni için geldiği söylenir. Yanında Celal Bayar, İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya, Nafia/Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, Ali Kılıç, Recep Peker, Sabiha Gökçen, Orgeneral Abdullah Alpdoğan ve daha başkaları vardır.

Bu sıradadır ki Malatya’dan Elazığ’a gelir ve Seyit Rıza’nın bir an evvel infazı için direktif verdikten sonra Diyarbakır’a geçer.

İnfazlar 15 Kasım’da yapılır. 17 Kasım’da M. Kemal yanındaki heyetle birlikte Dersim ‘dedir. Pertek’te Singeç Suyu üzerinde yapılan bir beton köprüünün açılışı için geldiği ileri sürülür.

Kayıtlara göre M. Kemal’in bölgedeki son gezisi 19/20-26 Mayıs 1938 tarihlerinde Hatay sorunu nedeniyle yaptığı Mersin, Tarsus ve Adana gezisidir.

Bu geziden dönüşünde krizler geçirmiş ve kendisi için satın alınan Dolmabahçe önünde demirli Savarona Yatı’nda tedavi altına alınmıştır (Haziran-Temmuz 1938).

Ermeni soykırımında Enver, Cemal ve Talat’ın rolü, Dersim soykırımında Mustafa Kemal, İsmet İnönü (1938’de O’nun yerini Celal Bayar doldurur) ve Fevzi Çakmak üçlüsü tarafından oynanmıştır.

Mustafa Kemal, Dersim kırımının Enver’idir.

Bu kırım sırasında TC’de “Tek Adam”dır.

Dersim soykırımından birinci derecede sorumludur.

Söylenti doğruysa bunu fazlasıyla hak etmiştir.

Dersim Soykırımını Sevk ve İdare Eden Türk Genelkurmaydır (Seyfi Cengiz, Dersim 38 Forum, 22 Haziran 2008)

1930’lu yıllarda Genelkurmay Başkanı “Mareşal” ünvanlı Fevzi Çakmak’tır.

Bu yıllarda Munzur kaynağı kadar içerilere seyahatler yapmış, tedip ve tenkiller önermiştir.

Kimi tediplerin başında bizzat kendisi vardır.

Fevzi Çakmak 1937 ve 1938 kırımları sırasında da Dersim’dedir.

19 Mayıs 1937’de Sin-Karaoğlan-Kırmızı Dağ hattına yapılan taarruzu da, 1938’de Kalan mıntıkasında başlatılan kırımını da yerinde izlemiştir.

Bu bilgileri aktaran bu sıralarda kendisi de Dersim’de bulunan Kemalist ideologlardan Naşit Hakkı Uluğ’dur.

(Bkz. Tunceli Medeniyete Açılıyor, s. 80-82, 156-159, 190).

Türk devleti 1925-1938 tarihleri arasında bir yandan kırımlar yaparken, bir yandan da kırımın mağdurlarını aslen "Türk" gösteren tetkikler yaptırır.

Önde gelen beyinlerini, seçkin tarihçi, sosyolog, hukukçu ve arkeologlarını ekipler halinde Dersim’e doldurur.

Türk Dil Kurumu Asbaşkanı ve Maraş Milletvekili Hasan Raşit Tankut, Gazeteci ve Milletvekili Naşit Hakkı Uluğ, Binbaşı Nazmi Sevgen bunlardan sadece birkaçıdır. Naşit Hakkı Uluğ, Dersim’de olan biteni yakından izlemiş bir devlet gazetecisidir.

O'nun "Derebeyi ve Dersim" (1931) ve "Tunceli Medeniyete Açılıyor" (1939) başlıklı kitapları 1925-38 yılları arasındaki Dersim araştırmalarının ürünüdür.

Uluğ, 1925 yılının Mayıs ayı sonundaki ilk Dersim seyahatinde III. Ordu Komutanı Orgeneral Kazım İnanç'la birlikte. O'nunla beraber Hozat'a gelmiştir. Bu sırada Kazım İnanç'ın yanında aralarında Kolordu Kumandanı Korgeneral Naci Eldeniz, Elazığ havalisi kumandanı Kabataşlı General Nurettin'in de bulunduğu kalabalık bir zevat vardır.

Bu seyahatin sebebi Dersim'in Şeyh Sait olayına karışması korkusudur.

(Bkz. Uluğ, a.g.y., s. 141).

1931 Sonbaharında Uluğ'u bir kez daha Dersim'de buluruz.

Bu seyahatinde Jandarma Genel Komutanı Kazım Orbay ile birlikte Pulur'a gelir (Munzur kaynağındaki Ziyaret Köyü'ne). İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Birinci Umum Müfettiş Doktor İbrahim Tali Öngören, General Kenan, Umumi Müfettişlik Asayiş Müşaviri Şükrü Sökmensüer ve General Koptagel de Kazım Orbay'la birlikte. Uluğ'un yazdığına göre Mareşal Fevzi Çakmak da bundan bir süre önce buraya (Ziyaret Köyü) gelmiştir.

Uluğ'un son Dersim seyahatleri 1937 ve 1938 tediplerine rastlar.

Bu iki "askeri hareketin" Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak tarafından sevk ve idare edildiğini ya da bizzat yerinden izlendiğini kaydeden Uluğ'un kendisidir.

O'nun anlatımlarından Dersim'in eski kent merkezlerinin hükümet konakları, kışlalar, camiler, memur ve subay evleri, okul, gazino, cami, fırın ve dükkanları ile 1937-38'de nasıl birer "Cumhuriyet Sitesi" haline getirildiğini görmek mümkündür.

Böylece eski Pulur Ovacık'a ("Mareşal Çakmak Kasabası"na), Mameki Tunceli'ne dönüşür.

Diğer kent merkezlerinde de benzer bir dönüşüm gerçekleşir.

Devlet gazetecisi Uluğ'un "medeniyet" dediği budur.

Oysa kütüklere "TC vatandaşı" ve "Müslüman" olarak kaydedilmesi Dersimli için karanlık bir devrin başlangıcıdır.